

EESTI KIRJANDUS

1931 № 6

SISU:

O. URGART: Andres Saal 70-aastane. (Pildiga.)

A. ADSON: Eesti romaani- ja jututoodang a. 1930.

G. SUITS: Soome ja eesti kirjandusuurimise ligendamisest.

A. ANNI: Soome ringvaade.

A. PALM: Eisen — Eesti vanasõnad.

H. PAUKSON: H. Raudsepp — Põrunud aru õnnistus.

M. SILLAOTS: Fr. Tuglas — Toompea vanglas.

Eesti raamatute üldnimestik 1929. a. alates, 23. poogen.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI
VÄLJAANNE

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

1931 ASUTATUD 1906. XXV

Ilmub iga kuu lõpul, number umbes 64 lehekülge, piltidega.

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI.

Address: Vabriku 5, Tartus, tel. 2-81.

Toimetused: P. ARISTE (folkloor), H. KRÜS (ajalugu),
A. SAARESTE (keel), FR. TUGLAS (kirjandus).

Käsitõrjad tagasisaamiseks lisatagu postmargid ligi. Avaldatud käsitõrjad hoitakse alal ainult sellekohasel soovil. Toimetused jätab enesele õiguse avaldada käsitõrju lühendatud kujul.

Talitus: Eesti Kirjanduse Seltsi büroos, Lai 35, Tartus, telefon 6-01, avatud äripäevil kella 9—15.

Tellimishind: aastas 5 kr., poolaastas 2 kr. 50 s., veerandaastas 1 kr. 25 s., üksiknumber 50 senti.

Tellimisi võtavad vastu talitus, kõik postiasutised, raamatukauplused ja Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed.

Postil kaotsiläinud numbrid saadetakse hinnata uuesti ainult siis, kui sellest teatatud talitusele hiljemalt kuu aega pärast numbri korrapäraselt ilmumise aega.

Üksiknumbrid on müügil järgmistes raamatukauplustes:

Tartus: Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, tel. 6-01.

Akadeemiline Kooperatiiv, Jaani 7, tel. 63.

„Noor-Eesti“ k/ü., Rüütli 4, tel. 2-66.

K/ü. „Postimees“, Suurturg 16, tel. 2-50.

A. Tasso, Promenaadi 16, tel. 5-70.

J. Krüger, Rüütli 11, tel. 7-60.

Tallinnas: Tallinna Eesti Kirjastusühisus, Pikk 2, tel. (20)4-94.

SuurKarja 23, t. (2)15-13.

K/ü. „Rahvaülikool“, Jaani 6, tel. (20)6-66.

Harju 48, tel. (2)24-49.

A. Keisermann, Kinga 5, tel. (2)14-51.

Viljandis: „Õpistu“, Lossi 24, tel. 74.

Rakveres: Joh. Triefeldt, Pikk 17.

Ühiskaubamaja Leo Erna, Tallinna ja Laada tänava nurgal nr. 24, tel. 2-76.

Kuulutused teksti järel: lehekülge 30 kr., pool lehekülge 15 kr., veerand lehekülge 8 kr.

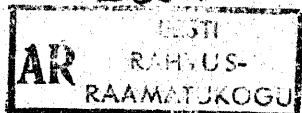
Varemad aastakäigud. Aastakäigud 1—XII (1906—1917) on müügilt otsas. Saada on aastakäike XIII—XVIII (1918/19—1924) hinnaga à 3 kr. 60 s., XIX—XXIII (1925—1929) hinnaga à 5 kr. ja XXIV (1930) hinnaga 6 kr., nahkkõites 2 kr. kallim.

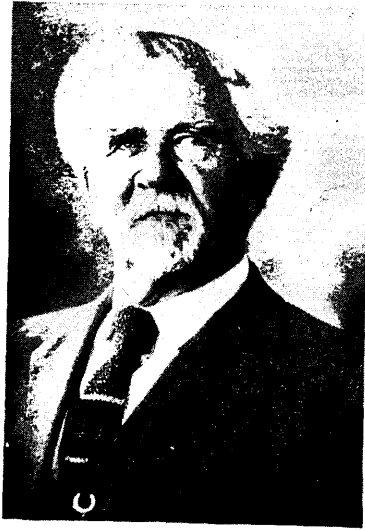
Mõningaid üksiknumbreid on saada alates 1907. aastast hinnaga 50 senti number.

Tellige raamatuid Eesti Kirjanduse Seltsilt! Saatke oma aadress nimestikkude ja tutvustajate saamiseks. Raamatukogude varustamine kõigi raamatutega. Raamatute köitmine. Nõudke tingimusi!

Eesti Kirjanduse Seltsi Büroo, Lai 35, Tartus, telef. 6-01.

Ar 931 P
Eesti

Waal

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

TARTUS

JUUNI 1931

NR. 6

Andres Saal 70-aastane.

Üsna järsku ja ootamatult puhkes õitsele möödunud sajandi 80-ndate aastate lõpul ajalooliste jutustiste kirjutamise komme ja sama äkki, kui oli tekkinud, andis see taas aset uutele suundadele kirjanduses. Umbes viie aastaga oli õit-seng läbi. Otsekuu üksteist taga kihutades ilmusid tihedasti 1889. ja 1893. a. vahel Eduard Bornhöhe' „Villu võitlused“, „Vürst Gabriel“, Jaak Järve „Ristitütär“, „Karolus“; August Kitzberg'i „Maimu“ ja Andres Saal'i „Vambola“, „Hilda“, „Aita“, „Leili“ jt.

Kui mitte arvesse võtta „Perno Postimehe Jututoa“ aja-looliste romaanide tõlkeid ja paari ajas ette rutanud algupä-rast teost, siis ei märka me mingit erilist ettevalmistust sellele ootamatult lopsakale kasvule. Teiselt poolt ei jätnud ajaloo-liste romaanide romantika pealetungiva realismi eest tagane-des mitte mingeid märgatavamaid jälgi hilisemasse kirjan-duse arengusse. Ja sellepärast võib see ajajärk näida puht-kirjanduslikult vaadeldes päris juhuslise episoodina, pide-vasse arengusse sobimatu vahelülina meie kirjandusloos. Aga kui me kirjandust hindame ka ta mõju vaatekohast ühiskonnaellu, siis tuleb suhtuda ajaloolistegi jutustiste aja-järgusse hoopis teisiti. Kui 80-ndate aastate venestava sea-duseandluse vastu osutusid abituks või keelatuks kõik muud relvad, siis oli just ajalooline romaan see, mis tõhusalt aitas säilitada rahvuslikku ideoloogiat ja kiuste ajale seda koguni äratada märksa laiemais kihtides, kui oli sündinud enne seda. Veel kaugemalegi on küündinud selle kirjandusliigi rahvus-liku maailmavaate juurde juhatamise missioon. Veel täna-päev ammutab meie noorsugu oma rahvusiiku idealismi al-geid E. Bornhöhe' ja A. Saal'i teoseist, kui ta pärast muinas-juttude lugemist siirdub lugemismaterjali järgmise astme juurde, ajalooliste juttude lihtsaks stiliseeritud ja idealiseeri-tud maailma.

Häiks noorsoo- ja rahvaraamatuiks jäävad Saali jt. ajaloolised jutustised ka edaspidi ning küllap need juhivad lugejaid kaugemalegi nende teoste juurde, mida arenenud maitse hindab kõrgemaks kõnealuseist.

1.

Meie noore kultuuri kiire ja hüppeline areng on viinud meie kirjanikud ajalukku, enne kui need on saanud vanaks. Veel rohkem kui tavaliselt on see sündinud ajalooliste romaanide tähelennulise ajastu kirjanikkudega. Ei olnud siis ka ime, kui viimase elavate keskel viibiva ajalooliste romaanide autori Andres Saali 70. sünnipäeva hiljuti vaevalt meeles peeti avalikkuse ees, niivõrt kui see puutub ajalehtedesse. Kuid seda sõnakehvust lepitab teadmine, et Saali lugejaskond on ka praegu suurem kui nii mõnelgi moodsel autoril.

Andres Saal sündis Pärnumaal Tori vallas taluomaniku pojana 21. (9.) mail 1861. Ta kooliskäik algas tolle aja kohta üsna varakult, 8-aastasena, esialgu Selja valla-, hiljemini Tori kihelkonnakoolis. Õpiaastate arv venis tavalisest pikemaks, seetõttu olid aga ka teadmused tavalisest põhjalikumad, ja a. 1880 võis ta mõningate lisaõpingute järele sooritada vallakooliõpetaja kutseks vajalise eksami. Selle järele sai ta kodukohas vastava ameti. Aga rahuldust see ei pakkunud. Ent mingi teise kutse valikuks kas polnud väljavaateid või ei jätkunud Saalil usku endasse ega kindlust. Seetõttu algas umbes neli aastat kestnud rahutu otsimisaeg, mil Saal on (Kampmanni andmeil) katsunud pääseda Peterburi õpetajateinstituuti ja konservatooriumi, ilma et kumbki katse oleks õnnestunud. Samale ajale langevad ka esimesed tõsisemad katsetised kirjanduse alal. Nähtavasti esimeseks trükiristimiseks on talle Th. Körner'i järele eestitatud jutustise „Woldemar'i“ avaldamine Riias ilmunud saksa-meelses J. Nebocat'i toimetatud ajalehes „Kündja“ 1882, nr. 23—24. Aga sellele esimesele kirjanduslikule jõuproovile ei tule niipea järke, ei tõlgetena ega algupäranditena, kuigi nimetatud ja lihtsamat kaastööd ajalehtedele arvatavasti oli. Igatahes sunnib viimast oletama see asjaolu, et Saal kutsuti a. 1884 A. Grenzstein'i poolt Tartu „Oleviku“ toimetusse, mis eelnevate sidemeteta vaevalt on mõeldav.

„Oleviku“ toimetusse asumisest peale said ilukirjanduslikudki katsetised uut hoogu ja veel 1884. a. jooksul ilmus Saalilt paar novelli „Olevikus“ („Tee taevasse“ ja „Juhan ja Salme“); aga ka „Kündjaga“ pole suhted katkestatud ning sealgi ilmus nii sel kui ka järgneval aastal Saali kirjan-

duslikku kaastööd, kõik tähistatud saksapärase nimekujuga: A. Sahl. Hilisema Saali tundjaile on vahest üllatuseks, et kaastöö „Kündjale“ koostus neil aastail peaaegu eranditult — luuletistest. Arvult pole neid palju, kõigest viis; sisult ühtlusetu ja vormiltki ebatasane materjal. Ta algas valmiga „Kaks kurge, kes õppida ei tahtnud“ ja ilutses siis sentimentaalseis loodusepiltides, sattudes luuletises „Põllu peal“ („Kündja“ 1884, nr. 21) Koidula „Üürikese“ tunduva mõju alla, nagu peaks selguma juba ühe ainsagi stroofi tsiteerimisest:

Õieke, õieke,
Õilmitse, pudene, viljaks saa.
Viljake, viljake,
Hakka ju ükskord kaa valmima.

Ka armastuslüürikas pole Saal jäänud esinemata; aga sama postkaartlik ja sahhariinne, nagu ta on oma looduslauludes, on ta ka armastuslaulus „Seal pärnapuude vilus“ („Kündja“ 1884, nr. 28):

Ma võtsin julgest kaenla sind
Seal pärnapuude vilus.
Ma hoidsin sind, sa hoidsid mind,
Suud muisutaevas silus,
Ja sügav armu seadus seal
Meil panni truuus' pits'ri peal.
Tooks magus tund
Nii ilust und
Veel pärnapuude vilus!

Halbade värsside tagumisest sai Saal siiski üsna kergesti üle. Küll ilmus talt luuletisi veel hiljemini „Olevikus“ ja ühes segakogus, kuid kogusummas on neid ikkagi õige vähe.

Tagajärjekamalt esines Saal proosas ja ta esimene eri raamatuna ilmunud jutustis „Põgenenud kloostrikasvandik“ (1885)¹⁾ leidis üldiselt väga heatahtlikke arvustajaid. Ainult „Meelejahutaja“ ironiseeris selle nimeliselt suuremalt osalt küll kodumaaga seotud, kuid tegelikult ikkagi väga võõramoelise jutustise puhul. Kui sündmustekeerisel lastakse paisata peategelased teineteise lõplikuks leidmiseks Aafrikasse, siis tähendab kriitik: „Minu arvates on see natuke pikk teekond peiule pruudi leidmiseks; kas ei oleks võimalik olnud kadunud lähemalt leida? Nii suurt vaeva nägemist ei oleks ehk Eesti peiule ja neiuale tarvis olnud?“ („Meelejahutaja“ 1885, nr. 25).

¹⁾ Teises trükis ilmunud „A. Saali valitud kirjatööde kogus“ V (1928).

Hoopis suurema pahanduse tõi kirjanikule sama teos palju aastaid hiljemini, kui K. A. Hermann selle märkis tõlkeks oma „Eesti kirjanduse ajaloo“ ja Saal küsimuse selgitusele oli sunnitud „Postimehe“ juubelialbumis.

Ses väljaspool konkreetset aega ja olustikku toimivas romantilises seiklusjutus ei ole Saal siiski veel sattunud oma kalduvuste õigele soonele ja alles järgmisel aastal (1886), kui ta astus vabakuulajana Tartu ülikooli, jälgima eeskätt ajaloo ja arheoloogia loenguid, hakkas ta tõeliselt lähenema oma hilisemale menukale suunale. Ülikooliloenguid kuulas Saal kolm aastat. Vabakuulajana loengutest osa võtnud Saali õpingute edu pole väliselt märgitav ega dokumenteeritav, kuid igatahes avardus ta silmaring tunduvalt ja kirjanik ise on hiljemini tähendanud, et tema ainsaks tõeliseks hariduseallikaks on õieti Tartu. Muidugi tuleb arvesse võtta ülikooliõpingute kõrval ka A. Grenzsteini — toleaegeisest lehetoimetajaist kõige harituma mehe — Saalile väga tulusat lähedust ja mõju.

Järgmises jutustises, Lembitu aega käsitlevas „Vambolas“ (1889)¹⁾, leiavadki juba kasustamist Saali ajaloolised teadmused, ja rohke ning kiitev sõnavõtt — „Vambola“ öeldakse äratavat otse „valusat põnevust“ — määras siinvõetud suuna kindlaks ka edaspidiseks.

Ajalehe-töö kõrval oli Saal õpetajaks Jaani koguduse koolis, ja see ühes muude kohustustega andis vähe mahti kirjanduslikuks loominguks.

Vahest mitte niivõrt tulunduslikud huvid kui arvatavasti tagamõte, saada vabamaid käsi kirjanduslikuks tegevuseks, viis Saali kavatsusele siirduda ärialale. Ja 1890. a. lahkuski ta „Oleviku“ toimetusest ning asutas ühes Joh. Grenzstein'iga toiduainetekaupluse. Äritegevus äpardus, seevastu oli kirjanduslikuks tegevuseks siiski rohkem võimalusi kui enne, ja Saali loomingu algas võrdlemisi lühike, kuid eriti produktiivne ajajärk. Veel samal aastal ilmusid 1343. a. mässu käsitlev „Hilda“²⁾ ja „Sõstra-silmad“³⁾, jutustis nõiaprotsesside ajast, täpsamalt XVII sajandi lõpult ja järgmise alult. Mitte vähem viljakas oli 1891. a. Läänemeremaade vallutamise varasemat ajajärku kujutava „Aita“⁴⁾ ja puhtajaloolise „Päris ja prii“ I osaga.

1) Senini on „Vambola“ ilmunud kolmes trükis, viimaneist 1921. a.

2) Teises trükis „A. Saali valitud kirjatööde kogus“ VI (1929—30).

3) Neli trükki, eelviimane 1909, viimane dateerimata.

4) Kolm trükki, viimane 1920.

Eelmiste aastate õnnestunud tööde kõrval jäid varju 1892. a. ilmunud ajaloolised „Uudu ja Meeta“¹⁾ ning „Kunstniku paleus“; veel kahvatum on novellide- ja luuletistekogu „Amariku tunnid“, millest kirjutab juba tolleaegne kriitika, et „Pegasus sünnitab enam vuhinat kui kõrgele saamist“ („Olevik“ 1893, nr. 7). Samal aastal hakkas Paines vihkudekaupa ilmuma viimane väärtuslikum Saali teos „Leili“²⁾, aga lõpule jõuti sellega alles järgmisel aastal³⁾.

Võrdlemisi lühikest aega kestnud äritegevuse järele asus Saal a. 1892 järele „Oleviku“ toimetusse. Sedapuhku ei saa aga sellestki kauaks. 1893. a. sõitis Saal välismaale ja õppis Kronenbergis ning Viinis tsinkograafiat. See oli kirjanikul esimene ja veel palju aastaid hiljemini väga muljeterohkena meeldetuletatud välismaa-reis.

Esialgul kavatses Saal oma värskeid kutseoskusi kasutada enam-vähem iseseisvas ettevõttes, kuid kapitali puudusel on ta sunnitud astuma tagasi Grenzsteini teenistusse, sedakorda trükikotta.

Saali tehnilisele alale siirdumisega muutus ta loomingu hõredamaks ja väärtuseltki juhulisemaks. Ka publik oli vaheajal juba üle jõudnud esialgsest vaimustusest ajalooliste jutustiste vastu ja kriitika võttis teravamalt tooni. „Postimehes“ 1893, nr. 116—118, ilmus Eduard Wilde'lt pikem arvustus „Leili“ kohta, mida isegi tänapäeva nõuete seisukohast võib pidada asjatundlikuks ja milles küllaldaste tõendistega oli valgustatud ajaloolises žaanris harrastatud käsitlusviisi puudusi. Aga tõhusamalt kui Wilde teoreetiline sõnavõtt tõrjusid ajaloolisi jutustisi siitpeale järjest rohkem kõrvale Wilde enda ja teiste realistlikud teosed.

1893. a. ilmusid Saalilt veel kaks ajaloolist jutustist, nimelt „Saare piiga“ („Olevik“ nr. 1—23)⁴⁾ ja „Dan ja Singa“⁵⁾, mis ei märgi küll otse langust, kuid ei lisanda ka mitte midagi endisele. Veelgi hilisemad „Romaanlik kosimine ehk karistav kihlvedu“ (1894) ja kaks algupäraste ning tõlgenovellidekogu, „Vaimude vallas“ (1894) ja „Elu tormid“ (1897), ei luba öelda sedagi. Liiga segavalt asjaarmastusliku iseloomuga on ka Saali ajaloolised teosed „Üleüldine isamaa ajalugu“ I (1893), mille järg on jäänudki

1) Teises trükis „A. Saali valitud kirjatööde kogus“ V (1928).

2) Teises trükis „A. Saali valitud kirjatööde kogus“ II (1926).

3) Niikuinii väga teosterohkel 1892. a. ilmus Saalilt lisaks algupärastele veel üks tõlgeteos: „Turgenjevi luule kõnes“.

4) Eri raamatuna „A. Saali valitud kirjatööde kogu“ IV (1927).

5) Teine trükk „A. Saali valitud kirjatööde kogu“ V (1928).

tulemata, ja „Päris ja prii“ II osa (1893). Nende kõrval pakub vähemalt isikuloolise materjalina juba rohkem huvi K. E. Söödi poolt Saalile omistatud pamflett H. Prants'u pihta „Sala lehed Räbala Hansu eluraamatust ehk kõige kurja juur“ (1897).

Oktoobri lõpul 1897 lahkus Saal kodumaalt ja reisis lühemate peatuste järele Kesk-Euroopas järgmise aasta alul Itaalia kaudu Jaava saarele, kus esialgu sai koha Surabajas ühes era-trükikojas. Juba esimesed muljed saare valgest valitsevast klassist on õige pessimistlikud, ja oma vastu-meelsust Jaava olude suhtes ei dokumenteeri ta „Olevikus“ ilmunud kirjeldistes mitte üks kord. Veel rohkem: ka Jaaval oli ta nii avameelne, et juba sekeldustesse kartis sattuvat. Samuti oli kliima alul üsna raskesti talutav, nõnda et kirjanik ajuti kaalutles koguni kodumaale tagasi tuleku võimalusi ja oli väga tänulik Grenzsteinile, kes sõbralikult nõus oli Saali igal ajal „Oleviku“ juurde tagasi võtma. Teenistustingimused olid Surabajas siiski väga head ja pikapeale kohandus kirjanik ka muuga.

1899. a. mais abiellus Saal Emilie Maksi'ga Peterburist, kes sama aasta alul oli sõitnud Surabajasse. Perekonna kasvades¹⁾ juurdus Saal üha kindlamini uues kodus ja riigiteenistusse saamisega a. 1902 oli kestmam eemalejäämine kodumaalt lõplikult otsustatud. Ühes sellega kaotas Saal ka kontakti eesti kirjanduse arenguga, ja sellest hoopis väljaspool seisavadki ta hilisemad teosed. Käesoleva sajandi alul ajalehe joone all ilmunud kaks romaani „Priiuse ja isama eest“ („Olevik“ 1902—03, eri raamatuna 1903), buuride sõjast, ja jaava-aineline „Valge vanne“ („Teataja“ 1904 ja „Olevik“ 1911, eri raamatuna 1912) kaovad keskpärase ajalehe-materjali hulka. Midagi olulisemalt neist erinevat ei suuda pakkuda ka kõige uuem „Valgus hommikust“ (1929).

Soikunud kirjandusliikude harrastuste asemele oligi Saalil vaheajal astunud teravam huvi Jaava looduse ja pärismaalaste vastu ning neilt aladelt pakkus ta kodumaalastelegi väga tihti kirjeldisi nii ajalehtede veergudel („Olevikus“, „Teatajas“, „Postimehes“, „Virulases“ jt.) kui ka eri brošüüridena.

1920. a. pensioneeriti Saal Hollandi riigiametnikuna ja samal aastal siirdus ta Kaliforniasse, sest et Jaaval sündinud lastele ei sobinud Euroopa kliima. Kahel puhul on ta üle

¹⁾ A. Saali kaks last, poeg ja tütar, omandasid keskkariduse Jaava saarel, ülikoolihariduse Ameerikas. Mõlemad esialgu jaavas-tunud, hiljemini amerikaniseerunud.

30 a. kestnud väljarändaja-elu kestel külastanud kodumaad: esimene kord pikemalt• õppereisult kõrvale põigates a. 1912/13, teine kord 1925. a.; kolmas katse — maailmasõja ajal — nurjus.

Eriti kodumaalt lahkumise järele on Saali elu olnud väga vahelduv ja kogemusterohke, nii et ta elulooliste andmete pärijale on võinud teatada: „Olen mitmel maal ära elanud, pikki reisisid teinud, paar korda ümber ilma olnud, kord kõige perega, kõiki maailmajagusid näinud — ja sa küsid elulugu! Minu elu on nii täis lugusid, et juba paljas üleslugemine ära väsitaks.“

Vanadus ja haigus on lõpuks sellegi rahutu vaimu surunud Los Angeles'is koduse elu rahusse, nagu kinnitavad peale varemini kuulnud teadete ka Karl Kaups'i andmed, trükituna vist küll kõige värskemad sõnumid kirjanikust:

„Kirjanikul omal on ilus maja aedeeslinnas. Ta on jõudnud siin jõukale järjele. Lapsed on kõik iseseisvad jõukad inimesed ja tegelased.

Kirjanik ise on täiesti pime, kuid soe süda Eesti vastu tuksub tal endiselt.“ („Rändelamusid Ameerikas“, lk. 279.)

(Järgneb.)

Oskar Urgart.

Eesti romaani- ja jututoodang a. 1930.

Aastaid on nõudnud avalik hääl: kirjandus lähemale elule ja rahvale. Kuivõrt see nõue oli tõeliselt põhjendatud oma tungivuses, kas ta ette ei rutanud, läbemata oodata kirjanduse loomulikkude, klaarumises aega nõudvat arenemisprotsessi, ja lõpuks, millise protsendi moodsa märklausena sisaldas ta asja sisusse ja kirjanduse olemusse tungimatust, see küsimus on veel lahtine ja peab praeguselgi juhul jääma eritlemata.

Nõue kostus ja moodne kirjandus taotlebki teda täita, vähemasti konstateeritakse seda, mõnda puhku sealgi, kus kirjanik oma iseseisvat või paratamatut rada edasi sammub; üksnes arvustuse valguistus tõstab kirjaniku suuna muutunuks või unustab kirjaniku endise koosi.

Kirjandus lähemale elule ja rahvale. Teise sõnaga: elu ja rahva teenistusse, iseäranis rahva. Rahvast ergutama, valgustama, talle eeskuju andma, teda juhtima.

Iseäranis viimast soovitakse ja kiputakse selles kalduma ühekülgssesse löök-märklauseesse, mis hea meelega ei salli arvustavat, eitavat, negatiivse kaudu positiivsele viivat.

Rahvale lähemale — siit eeskätt ainevalik. Ei ole sallitav üksikolendi, kirjaniku „oma enese mina kallal nokitsemine“. Viimast tsitaatlauset on tarvitatud sageli umbropsu, süvenemata, püsimate juurelda: kas kogumik siiski ei koosne üksikolendeist, kas arenenud, eriteldud, n. n. „nokitsemises“ puhastunud üksikhing ei ole tähtis, koguni soodustav kogumikule, kas indiviidi elamused on midagi võhivõõrast ühiskonnale. Pahatihti on see küsimustik tõstatamata jäetud, kõnelemata jaatavast vastamisest. Nõnda on korduvalt jõutud kurioosumiteni, et tähtsamaks peetakse näit. ühe päti portreed kui kõrgelearenenud kirjaniku siseilma maalingut, sest et pätt kuulub massi hulka ja mass on eelistatavam indiviidist. Ja veel: autoril tarvitseb oma hüljatav üksikolend esitella teoses mitte minavormis, vaid kolmandas isikus — ja otsekohe on samad „nokitsemised“ vastuvõetavad, jäädes sisuliselt ometi ühtedeks ja samadeks.

Tõin selle passuse lihtsalt selleks, et märkida väärmõistmist, milleni on jõutud aine tähtsustamisel. Iseenesest on eluliselt kui ka kirjanduslikult õigustatud nii rahvalähedane kui isikuomane kirjandus, kui ta aga teostuselt seisab väärikal tasemel.

1930. a. romaanis ja jutustuses seisab esikohal aine. Käsitellakse uusi aineid, valgustatakse seni söödis seisnud keskusi. Et intensiivsem elu ja meie riikliku iseolemise raskekaal asetseb linnas ja märgatav on linnastumisprotsess maalgi, siis siirdus kirjanduski rohkem linna — kodaniku, kaupmehe, haritlase, n. n. eliidi maailma, ka agulisse ja eri keskustesse. See siirdumine, alanud eelmisel aastail, kestab ka mulluses proosas. Aine tähtsustamises on oma tõukamised kirja panna ka kirjastus „Loodusel“, kes aine esmakordsust on niivõrt rõhutanud, et ta romaanivõistlustel auhinda on määratud palja ainegi eest.

Võitudega aine- ja uudusevallas ei ole aga paraku käsi-käes käinud kunstilised saavutised; need viimased on pidanud leppima isegi pöördproportsionaalse kägardumisega. Pingu-tused ühest servast on põhjustanud lõtvumisi teisest. Kirjanduskunstilise taseme orbumise üle on arvustuse vähemuslik hääl korduvalt kurtnud. Kuigi seda tähele ei ole pannud suur osa kirjanikke, siis teine jälle avaldab püüdu paremu-sele; mõned autorid on säilitanud oma endise vastutustunde trükitud sõna vastu, ja läbilõikes näeme, et ei ole, võrreldes näiteks mulluse kirjandusega, põhjust kaevata kirjandusliku

taseme allapoole libastumisega, ehkki suuri hüppeid ülespoole veel ei ole märkida.

Lugedes mullust romaani- ja jututoodangut ei saa sageli rea raamatute juures lahti muljest, nagu oleks neid kirjutanud üks ja sama isik, nagu oleks mingi mass-inimese tuim sulg kuhjanud lademikud lehekülgi vintskeks „karbonaadiks“ odavate kaante vahele, erilise innuta, veretuikamiseta, südamepakitsuseta, toimetades kui argielulist käsitööd. Aga siis, tänu saatusele, leiad teisal ka valitumat sõna, mõt-tepinget, hoolikamat viilingut, värskemad tukset, isikupärasemat vaatlust, kompositsioonilist sirgust, probleemi tõsiseltvõttu ja muutud heatahtlikuks, leplikumakski, kui selleks otsemaid eeldusi on, sest kaudseiks, võrdluslikeks mõõtu-deks on ju need äsjanimetatud mass-inimese lehekülgede kuhilad.

Aasta jooksul on ilmunud romaane ja jutustusi kokku 20 teost, millest kolm neljandikku moodustavad romaanid; peale selle veel mõned varemilmunud romaanide uustrükid ja parandatud väljaanded.

Ei usu, et meie vaimline jõud iseseisvuse tõttu oleks niivõrt tõusnud ja tõeline vaimuviljakus sedavõrt kasvanud, et õigustatud oleks selline romaanide rohkus muu paljukõitelise kirjanduse kõrval ühe aasta kestes. Mis on saavutatud kvantiteedilt, lehekülgede arvult, see on suurelt osalt sündinud kvaliteedi, väärtuse kulul. Nagu mullugi.

Kirjastused ja ostjaskond, esimene aetud äritegemis-lootustest, teine tõmmatud reklaamist — kumbki ei toimeta tarvilikku sõelumist. See jääks teha arvustusel. Siin oleks küll kõige tänulikum, kultuuriliselt tasuvam ülesanne ajakirjandusel — olla validaks, õiglaseks vahemeheks tootja ja tarvitaja vahel, reguleerida ka meie vaimlist turgu poliitilise ja tulundusliku turu kõrval. Ajakirjandus, tooniandvam, ei olekski põhimõtteliselt selle vastu, kuigi ta „ohvrimeel“ siin niikaugale ei ulatu, et palkaks ametisse kunstide-alalised eritoimetajad. Ajakirjandus annab vaid rearuumi, aga ei ole näiteks meie ülikoolist tulnud ühtegi järjekindlat, kutselist kirjanduse arvustajat, kes süstemaatiliselt rakenduks kriitikasse.

Põhjalikumad arvustust ärgem nõudkem minultki. Materjali ulatus ja aja nappus paneb piirduma põgusa ülevaatega, lähema peatumiseta üksiktöil, paneb piirduma iseloomustamise ja kokkuvõttejoonte tõmbamisega.

* * *

*

Passiivne nagu meie kaubabilanss on meie romaangi. Passiivsus ulatub isegi mõnede romaanide positiivsesse kangelasesse, jaatatavaisse tegelasesse. Rida esindatud aktiivseidki isikuid omab negatiivset tähendust: nii Metsanurga romaanis Max Arraste oma rühmamise ja „gründerdamisega“ osutub lihtsalt äriliste õhulosside ehitajaks, ta laiajoonelisus suubub suurustusfantaasiasse äri alal ja elunautlusse isiklikus elus. Mõtslase „Mängus“ on peategelase elukaaslane ärimees Koolmann harilik suurspekulant, kes lõpetab tule süütamisega; sama autori „Mõrase hinge“ maategelane taluperemees Kristjan tüürib kõige oma ettevõtlikkusega pankrotti. Krusten'i „Õilsa vale“ paralleeltegelane kohtusekretär on kõiges oma maja poole vinnamises ja „riiklikult mõtlemises“ labane koi, püksirihma vabatahtlik pingutaja ja naisenäljutaja. Sama romaani naispeakangelane purjetab meest ülespoole piitsutades kohtupristavi haamri alla.

Passiivsed on Metsanurga romaanis vana Arraste ja ta noorem poeg Joosep, passiivne on Mõtslase „Mõrase hinge“ positiivne naine Anna, saatuse tõugatavad on mõlemad Jaan Kärner'i romaanide peanaised, passiivne on Mõtslase „Mängu“ keskkuju, hoopis elutuulte lipendatav on V. Uibopuu „Suletud ringi“ naisametnik — teose peakuju, samuti nagu A. Jakobson'i „Kolme vaeva tee“ tsentraalfiguur; elu vintsutatav ja hukkuv on Arno Rao romaanis „Kaduvateel“ sõdur Mart. Sugugi mitte sekkalöövana esineb R. Rohu minakangelane ta romaanis „Elu on ilus“. Põrmugi ei või aktiivsusega kiidelda ka P. Krusten'i „Õilsa vale“ tegelaste nelikust kaks ülejäänut, kuna kaks eelmist, nagu mainitud, on aktiivsuses negatiivsed. Need loendatud olid kõik peategelased, kes tooni annavad kogu teosele.

Ja teine karakteristlik ühisjoon kõnealusel romaanitöödangus: tähelepanev osa neid teoseid on naisteromaanid: Naine on peategelaseks Mõtslasel „Mängus“, Kärner'il mõlemas romaanis, Ranna'l „Kehas ja vaimus“, Jakobson'il „Kolme vaeva tees“, Uibopuu'l „Suletud ringis“, Männik'ul terve kari naise ta „Hallis majas“, Krusten'il naine peaojektiks meestega pooleks, samuti nagu Mõtslasel „Mõrases hinges“. Maha arvatud Helene Ranna ettevõtlik ja selgrookas peanaine, on see kirjanduse kangelaste poolest naisestuminegi passiivsuse tunnus. Ja leidub siin mehigi, kes pigemini kuuluksid naiste laagrisse või kõlguvad kahe sugupoole piiril, kui võtta naisust kui printsiipi.

Olgu see ajamärk, kirjanduse häälestumine elust, perioodist, mil kõneldakse demokraatia pankrotist ja õhku on paisatud isegi hüüe: riigitüdimus!

Olgu see ajakajastus, segaste ja ponnistusi nõudnud aegade järellainetus.

Kuid elu stabiliseerub ja kirjanduski, praegusel korral romaan, ajab vagusid stabiilsuse, püsivuse poole. Selleks on meil mõningaid näiteid läinud aasta produktsioonist; need on Metsanurga, Ranna, osalt ka Rohu raamatud.

* *
 *
 *

Nõuab aega segasest vedelikust tihedama aine väljakurnamine või põhjasettimine, veel püsivamat toimingut nõuab kristallide moodustumine. Ei ole kerge ajakeerisest põhiolluste väljaselgitamine ja traditsioonide loomine. Aga võimalikud on mõlemad.

Mait Metsanurk tegi seda katset juba „Punases tuules“ — andes kahe ilma vahel pendeldava, kuid päritolult sitkeloomulise Verihurma Alma isikuga juuretise traditsioonile, rajas romaani lõpus asunikutalu. Romaanis „Fr. Arraste ja pojad“ on kirjanik asunud looma, samuti kõhkleva, kuid natuurilt püsivust ihkava Joosepi isiku abil, traditsiooni kodanlusele.

Seega on autor korduvalt pöördunud otsemale ülesehitustööle, kuna ta varemalt oma seltskonna-, ühiskonna- ning isikukriitilisis teoseis toimetas ülesehitust kaudselt, eitamise kaudu.

Kirjaniku üldkallaku muutumine ei ole aga summutanud temas endist piitsutajat; nüüd toimetab ta kohtumõistmisi aga rahulikumalt, kõrvalisemalt, tehniliselt võetult vahekiilundite näol. Objektiviseerumine, elutargem vaatlemine on kirjanikku piiranud ta endises inimeste puhtheadeks ja läbihalbadeks jaotamises. Ta käesoleva romaani keskkujus on pahet ja hüvet mõlemaid.

Teose „Fr. Arraste ja pojad“ pealkiri viitab perekonnaromaani poole. Tegelikult on perekonna pea, vana Arraste ja ta vanem poeg Max esindatud tagaplaaniliselt, nende ema ainult mainitakse, esiplaaniline osa aga on antud nooremale vennale Joosepile, kelle isikuromaaniks teos kujunebki — jutustuseks ta noorpõlve eksimusest, tagasipöördumisest, isa kaubamajas veedetavast varjuelust ja lõpuks pärandi võitmisest.

Välismaalt eksirännakult koju tulnud ja isa äris kahemõtteliselt poolsellina, pool-peremehena vireldes, on Joosep Ar-

rastel salasoov saada kaubamaja pärijaks. Tallinna põlis-tänavate pooletuhande-aastaliste patriitsidemajade vaatlemisel liigub Joosepis iha saada nende kaubahärrade traditsioonide jätkajaks kõiges rahus, seisuseväärsuses ja suures joones. Kuid Joosepi karakteri liigne passiivsus ja kõhklemine ei lase tal astuda otsustavasse võitlusse vend Maxiga, kes isa pärandi testamendis enesele on kavaldanud, vaid paneb Joosepit ootama head juhust. Selles on meie kangelase nõrkus ja romaani loidus.

Kirjanikul võib olla õigus näha oma kangelast kui üleminekuaja saadust nõrgajuurelisena, refleksi-inimesena, ümb-ruse mõjustatavana, ometi on ta lugejas tekitanud huvi selle figuuri vastu, tekitanud usu ta meeleparandusse ja kasulikuks kodanikuks saamise tahtesse, tekitanud sümpaatiid Joosepi vastu mitme näite varal, ja nõnda ootab lugeja Joosepist kord võitlejat oma õiguse eest. Aga võitluse ja puhta võidu jääb kirjanik võlgu; võit saabub Joosepile alles saatuse äkilise abi teel: võistleja, vend Max, kes Joosepi toorelt isa ärist välja ajanud, saab südamerabanduse — ja Joosepi tee on vaba.

See on suur soodustus autorilt oma nõrgale tegelasele, ja mitte ainus, autor on muidki kergendusi riputanud Joosepi eluteele.

Kaunis hellitlevalt käideldes Joosepit, upitades teda kõlb-lusele ning positiivsusele, omistab autor talle samal ajal mõ-ned ebasümpaatsed jooned: snobistliku seisuseuhkuse ja talu-poja-poja parvenüülisuse, mis hästi ei taha sobida Joosepi muiduse eelarvamisetuse ja arukusega, ka pieteeditundega kadunud ema suhtes ning Taaveti laulude harrastusega, mis on toodud kangelase õilistamiseks.

Kõnealuses teoses on Mait Metsanurk vähem ilmaparan-daja kui vaatleja-konstateerija. Visandlikult annab ta teose taustas seltskonnakriitikat, teeb ühiskonnaelulisi ääremärkusi. Konstateerijana on ta maalinud Joosepi kuju, inimlikkude nõrkuste ja headtaotleva segatüübi, heitleva vaikselt tahte ja võime vahel. Romaaniga „Fr. Arraste ja pojad“ on riiva-tud meie kõige hilisemat ühiskonna olulugu selle eksisammu-dega, vääraasti mõistetud euroopassetungiga, tsivilisatsiooni eelistamisega kultuurile, ärilisse ning kodanlikku pankrotti kaldumisega ja on selle teosega näidatud tee kestva, piiratud töö ja elu poole, tagasihoidliku, mõistliku tegevuse poole meie kitsais oludes, meie väiksuses, kus on tarvis kan-gelaslikkust, et olla väike, nagu väljendab üks teose tegelasist.

Nõnda on see teos konstrueeritud, kompositsioonilt ja mõõdetult parajane, stiililt asjalik ja hoolikas. Kirjaniku voorusi on siin peale mõtlemisprotsessi ilmsete, sagedate ja õnnestunud väljenduste see, et ta lausa ei õpeta, oma veendumustega peale ei tüki, vaid laseb lugejal enesel teose tuuma välja koorida.

Koostanud möödunud aasta romaani toodangu nimestiku üldjoontes autorite teotsemisvanuse järjekorras ja esitanud kõige tüsedama teose üldhinnangu, siirdun vaatlema Mats Mõtslast.

Kahe raamatuga pretendeerib Mõtslane meie maailmaparandaja kutsele. Romanis „Mõrane hing“ kujutab ta noortaluperemeest Kristjanit, suure Tiidu koha omanikku, kes joobub maategelase põllumajanduslikust ja tulunduslikust asutamispalavikust, satub eraelus kergemeelse naise pillamis- ning snobitsemistujude täitjaks ja lõpetab mitmeharulise pankrotiga. Pankrotist põllu- ja karjamajanduse alal üksi oleks jätkunud romaani aineks, kuid autori püsimatus, ühte ala põhjalikult tühjaks ammutada, viib ta sule laokile; ta võtab peasüüdlaseks naise ja püüab sellega väita, et kõige kurja juur meie maa ettevõtete äpardumises on alp naine. Vastukaaluks viimasele toobki Mõtslane tegevusse teise naise, neiu Anna, igati positiivse tüdruku, kes salgab isikliku õnne ja püüab joones hoida talu värgi. Nii et siit moraal: võta tubli naine — ja kõik moodsad reformid talus õnnestuksid ning küla aina haljendaks. Liiga lihtne probleemi lahendus. Erandnähtus tüüpilise asemel.

Õnnestunumaid lehekülgi romaanis on Kristjani ema ja ta kurbuse kirjeldamine hukkunud noorema poja pärast. Kuid see on ainult episood kogu teose kohta. Peaaine ja kogu käsitus on liiga hõre, paberile visatud läbematult, vähese vastutustundega nii aine kui vormi vastu. Tagajärjeks on teos, mis köidab vähe, ei mõjusta elu, millele kirjanik ometi välja on läinud, ja ununeb pea.

Varukast puistatud nagu mainitudki teos on ka teine Mõtslase romaan „Mäng“. Heietades siin tuntud „Neetud talu“ motiivi arvustab autor ühe meie suurema maakonnalinna, muidugi Tartu, paremat kihti selle teos ja logelemises, selle tühis- ses, ebaterves, otse ühiskonnale kahjulikus laiutamises, mis ulatub kuritegevussegi. Peategelaseks on asetatud naine, üks meie kirjanduses juba kinninaelutatud ja autori poolt ainult veidi kummaliseks värvitud tüdruk, nimega Lilli, kes võtab elu palja mänguna. Vastutustundetuses ja ainult oma hüveolu ja tujude silmaspidamises saab ta isegi ühe poisi, kõigiti kena

noormehe enesetapa põhjustajaks. See vahejuhtum serveeritakse romaani alul, ja lugeja on nüüd ette valmistatud Lilli karistamisele. Aga ei, Mõtslane toob küll Lillikese esile negatiivse subjektina, aga karistada ta teda ei raatsi. Ta ei söanda Lillile õieti kuskil haiget teha, laseb tal romaani läbi daamitseda kõigis mugavusis ja muudab Lilli lõpul ühe löögiga targaks, teo-inimeseks ning vooruslikuks abikaasaks teises, uues abielus, meieriks muutunud vabakunstnik-viiuldajaga.

Mõtslane oleks tugevam maal, maa olu, tegude, võitluste kirjeldamises, aga ta ei läbe, ruttab linna, tahab kodu olla ka seltskonnas, salongis ja buduaarideski, omamata selleks tarvilisi eeldusi ja mõjudes siin uusikuna, koguni naiivselt koomilisena. Tiheda, läbitöötatud maali asemel saame talt siin pinnapealsed situatsioonide ja stseenide visandid, mis aga hästi välja on venitatud hõredusse. Reporterliku väledusega on sekka heidetud ajakroonika tükikesi, mille väljatöötamine ei ole enam autori asi.

Oma teose algusega asus Mõtslane eitama meie talu ja kodu lagastavat naistüüpi, selleks ongi Lilli välja toodud, kuid teose lõpuks sai Lillist jaatataw inimene, ilma et ta oleks lunastanud enda kergemeelsuse patud, ilma et ta oleks kannatanud. Romaani idee kipub vägisi kujunema selliseks: minge ja mängige samuti, üle surnukehade ja pankrottide, küll lõpuks käändub kõik hea poole.

Paistab, et Mõtslane, kirjutades tormakalt, kirjutamisprotseduuri kestes isegi unustab, mida ta tahab ja mida mitte.

Seski romaanis näitab Mõtslane, et ta suudaks võita kõlapinda; need huvitavamad kohad on kevadine palgiparvetamis-stseen ja vahelugu ühe perekonna kägardumisest rahalanguse ja maareformi tagajärjel. Aga neid on autor võtnud üksnes mööda minnes.

Ei ole koht Mõtslase puhul kõnelda stiilist, keelest, vormist, — temale need mured peavalu ei valmista. Mis meid ajab siis sealt lauast tellima, kus vastatakse: ei ole minu laud.

Nimetatud ja edasijärgnevate teoste seas seisab Richard Rohu romaan „Elu on ilus“ eba-aktuaalsena nagu veel paar teist, ülevaate lõpul vaadeldavaist.

Aineks on Roht seekord mõistlikult valinud maa ja looduse, mida ta käsitleb vaatlejana muretult ja kõrvalseisvalt, loobudes oma läinudaastasist eluparanduse katseist ja moraaltsemisest. Romaani sisuks on autori rännakud ühe suve kestes paigast paika, peaaegu à la Nipernaadi, selle vahega, et viimane kõnnib ehtsa vandersellina, ainsaks varaks kannel, kuna Roht on varustatud kodanlise härra kombel pursui

„ruksakiga“, tagavara-ülilkonna, moona ja tarvilise viina-, öömaja- ja suitsurahaga. Veel vahe: Gailiti kangelane kargab ühtsoodu sõna ja teoga fantastikasse, härra Roht aga püsib kogu aeg reaalsuse piirides, laskudes pahatihti isiklikkussegi.

Maa ja loodus on hea aine, mis võimaldab ammutamist. Armastada loodust ja lihtsaid inimesi, see on suur puhkus ja vabanemine, võimaldab vaatlemisrõõmu karastavaid elamusi.

„Elu on ilus“ koosneb loodusekirjeldusist, ettejuhtuvate inimeste tutvustamistest ja dialoogidest kohatavatega, mis kõik kokku kititud autori meeolude ja tunnete avaldustega. Raamatule oleks tulnud kasuks, kui autor vähem kipuks lugejat loodust hindama õpetama ja loobuks sest alalisest hüüatusest: „elu on ilus“, selle asemel aga loodust ja maad nii püüaks maalida, et lugeja ise hõiskaks: „elu on ilus“. Samuti oleks tulnud autoril loobuda kinnitamisest, et ainult tema oskab loodust ja üksindust kalliks pidada, sest see ta kõrk enese-eraldamine ei ole usutav ega teoses eneses põhjendatud. Hoopis ära jätma oleks pidanud Roht aga oma isiku kirjanikuna tähtsustamised: kellega ta ses teoses aga kokku puutub, see kohe tunneb ära, et see on tähtis kirjanik Roht. Esimene „äratundja“, salakõrtsmiku vulgaarne tütar, koguni suudleb kirjaniku kätt... Ja kes vastujuhtujaist ei taipa kirjanikku tunda, nagu üks karjapoiss, sellele teeb Roht varsti selgeks, et ta on tähtis kirjanik, tähendab karjapoisi aadressi üles ja lubab talle saata oma teoseid. Vana tuntud eneseimetlus juba „Igavesest labürindist“ saadik.

Mida Roht loodusekirjeldustega kirjanduslikult võidab, seda ei malda ta peatselt osalt kahandamata jätta venitatud, vähentuumakate ja asjatutege dialoogide näol.

Kõigest eksitavast hoolimata on Roht osanud anda meeolu-sisendavaid lehekülgi ja, hoidudes oma mulluste teoste suuremaist väärkohtadest, kõnealuse raamatuga kordaläinumalt esinenud. Kerge käe ja tujuga kirjutatud lugemine, mida ta anda oleks võinud ka lühemana, jättes välja ühe või teise episoodi, terviku selle all kannatamata. Kokkuvõttes: puhkuseraamat.

Järgnev autor kajastab aega. See on Jaan Kärner oma kahe romaaniga „Naine vaesest maailmast“ ja „Urustatud Emajõgi“. Mõlemad on naiseromaanid. Esimese kandjaks on Lilli Niitmaa, kelle jutustuseks ongi see romaan abipealkirjas tituleeritud; teise raamatu selgrooks on Eerika Maiste elulugu. Kumbki romaan jookseb agulikeskuses. Kummalgi tagaseinaks aeg meie iseseisvuse

saabumise paigu, esimesel vahesiirdumisega Tallinna poliitilise võitluse, proletariaadi keskusse, teisel reisiga Moskvasse. Mõlemal naisel on oma armastus — mitmed armastused, mõlemas romaanis esineb idealiseeritud mees-siluett, kelle Lilli Niitmaa kaotab surma läbi, Eerika Maiste aga enese langemise süül. Nii Eerika kui Lilli veedavad raske elu, kuid kuna esimene raiskunud aja surve all samm-sammult moraalselt langeb ja lõpetab viimaks eneseuputamise, veab esimene enese eluraskustest läbi, sünnitab lapse ja siirdub Nõukogude-Venemaale, kus teda ootavat „sajad võimalused, kuna kodumaal silma ees puudus ja nälg“. Kahtlemapanev lõpp.

Kumbki neist naistest ei ole kangelanna, mõlemad on saatuse lükatavad, ainult Vaesest maailmast naisele Lillile on saatus armulikum kui Unustatud Emajõe Eerikale.

Isikuromaanina ei ole õieti kumbki põhjani rahuldav. Ja ajaromaanideks on mõlemad liiga skitslikud. Nii ühes kui teises on autor teinud kompromissi, tahtes anda korraga aega ja inimest. Autor oleks võitnud, kui ta ühes teoses oleks andnud miljöomaalingu, ütleme „Naises vaesest maailmast“ klassivõitluses viibiva proletaarliku maailma noil palavail ajal, mil autor sellele kihile ise lähedal seisis, ja kui ta selle teose juhtkujuks oleks tõstnud Lilli asemel Konradi. Teine, „Unustatud Emajõgi“, oleks võinud siis jääda, olgu pealegi, naiseromaaniks, siis aga juba sügavamale haaravama psühholoogiaga.

Jutulõng on Kärneril libedasti jooksev, nagu vilunud kirjutajal kunagi, ja järjekindlalt läbib see lihtsa elulooromaanikompositsiooni. Omapärast stiili aga ei ole Kärner saavutanud, nagu enamik ülevaatluse-aluseid autoreid, mis ruttava töötamise juures loomulik. Ka siin.

Kärneri raamatud ei oma suuri vääratusi ega ka tugevaid võite. Üleminekuaja kirjandus.

Enne kui panna käest Kärneri raamatud ja võtta A. Jakobson'i „Kolme vaeva tee“, peatun asjaolul, mis puudutab enam-vähem mõlemaid ja kindlasti mõnd edaspidistki teost. See on teotsemine naisega. Meelsasti käsitletakse noorte tüdrukute hingeelu ja ihuolu. See ala ja iga on üks problemaatilisemaist nähtusist, mis nõuab mõistmiseks suurt psühholoogi ja edasiandmiseks tugevat kujundajat. Esimest tõepärase uurimise toimepanekuks, lahkamiseks, avastamiseks, et teha õigeid järeldusi. Teist, s. o. tugevat kujundajat, läheb tarvis elu mõjustamiseks, kui kirjanik on võtnud ülesandeks käänta lugeja mõtteid ja veendeid oma idee järgi. Meil aga asutakse

selle aine kallale paljaste oletuste, välispidi ilmnevate nähtude fikseerimise ja — ettevaatlikuma ning sügavama juurdlemise asemel — oma mehesuse lähtekohast, ütleksin — poissmehe vaafevinklist. Abiks võetakse siis veel pärilikkus, kasvatus, ümbruse mõju, ka alateadvus kuulu järele — ja portree arvatakse saavat õige. On aga juhtumeid, ja mitte vähe, kus pärilikkus, kasvatus ega ümbrus ei seleta kõike, ei kinnita oletusi, ei sule välja üllatusi — ja portree on äpardunud, kas detailis või rohkemas. Autor viib oma mehesuse lähtekohast konstrueeritud vääratusest üle jutulõnga edasi, tähele panematagi, millal tal juhtus nõksatus.

Probleem on tumedam, keerulisem, kui nähakse. On tarvis vaimlist röntgeniapararaati. Harilikust kaamerast ei piisa. Ja oma kutset tõsisemalt võttev kirjanik ei taha ometi jääda paljaks fotograafiks.

August Jakobson'i romaan „K o l m e v a e v a t e e“ baseerub jällegi naise psühholoogial, rohkem kui ükski teine samal aastal ilmunuist. Klammerdatud pealkirjana esineb sel teosel „Heleene Lingi elu ja surm“. Peanimetus „Kolme vaeva tee“, tuletatuna väikelinna tänavast, kus mööduvad Heleene lapsepõli, noorus ja elu lõpp, tähistab sümboolselt neid vaevu, mida kuhjub Heleenele. Ühe naise lohutusvaene võrsumislugu, abielutraagika ja katastroofiline allakäik keset õitsvat eluiga on selle masendava teose süžee. Sellest oleks võinud saada pisararohke, hale jutt, kui autor poleks püsinud asjalikkuses ja kainuses; nii on kirjanik kaitsnud oma teost haledusvoolu sattumast. See asjalikkuse ja kainuse hüve, olev autor ratsionalistlikust maailmasuhtumisest, takistab teda teiselt poolt kõlastamast õrnemaid ja heledamaid toone, mida vajad teoses pikis peatükes, lugedes laps-Heleene unistusekirjeldusi ja sama Heleene fantaseeringuid naisestumise künnisel; neid hellemaid toone oleks tarvis olnud, teises järgus, lihtsa kontrastigi pärast; seda põrutavam oleks kujunenud pärastine tõelus. Omaks autor luulesoont, siis oleks täitunudki nimetatud vajadus, aga Jakobson on patenteeritud proosaharrastaja.

Illusioonide ja tõelisuse vastasus, tütarlapse väga kindlane, eluks kõlbmatu väärkasvatus ja sellest järgnev kaitsetu ja ettevalmistamatu olek elu halastamatuse vastu — see on Jakobsoni idee. Need kontrastsused on ta viinud äärmuseni, pannes lõpetama kannataja Heleene vaimlise pimedusega. Selles sündmuste käigu drastilises pöördes on autor aga võlgu jäänud veenvuse. Hullumine, vaimline patoloogia on üldse õieti riskantne teema, pealegi noore kirjaniku jaoks,

ja tüürides oma kannatajaga sesse problemaatilisse seisukorda, pinevast järjekindlusest aetuna, on autor sooritanud vaieldava meelevaldsuse, mis muudab ta muiduse sirgjoonelise ja ümmara kompositsiooni jõnklikuks. On küsitav, et Heleene, läbi teinud abielupõrgu päratu amoraalse mehega ja põgenenud mehe juurest oma lapsega, kes on talle kallim kõigest maa peal, — et ta nüüd, kannatusist vabanenuna ja võides pikapeale uut elu alata, vaimliselt alla käib. Selle katastroofilise pöörde oleks võinud autor tuua siis, kui Heleene viibis mehe juures, maltreteeritavana, või siis, kui ta oleks kaotanud oma lapse, kui laps tõesti oleks nakatatud mehe kuritõvest. Nüüd aga kannatab usutavus.

Osates kujutada miljööd, väikekodanlist keskust, joonistades tabavalt Heleene võorasema ja osalt Heleene meest, on Jakobson peatähelepanu omistanud Heleenele nii selle kasvu-eas kui naiseksmuutumises. Kuigi ta siin väga sageli tarvitab sõna alateadvus, siis on see moodne hingeeluline termin jäänud teaduslikult lähemalt juurdlemata, sellele ehitamine on sündinud vaid hea lootuse peale ja naise tungide-elu esindamine on pidanud piirduma (minult eespool-toodud vahelõikes märgitud) poissmehe pinnapealsusega.

Sõlminud Heleene abielu ja jutustades järgnevat aja-järku liigub autor kindlamal pinnal, sest eritelude asemel on siin ohtrasti tegevust, mis on Jakobsoni tugevam külge.

Täiendades ja parandades autori ülehüppeid, meelevaldsusi ja lünki saab lugeja selle teosega siiski ühe tõsisemalt võetava lektüüri möödunud aasta romaanipõimus ja lepib ka paigutiste venivustega, jälgides probleemi tähtsust.

Samal aastal on Jakobson ilmutanud teise teose, romaan „T u h k r u h o b u s e“ kolmanda köite, milles ta käsitleb aega 1917. a. revolutsiooni eelõhtust kuni okupatsiooni lähenemiseni. Jakobson kirjeldab siin jällegi oma hästituntud aguli-elu paljude tegelastega ja mitmesuguseis seisukorras. Suurte sündmuste tulipunktist tulevad kiired murduvad siin aguliprismas, millest kujuneb ühekülgne ajakajastus. Siin ei tehta sündmusi kuigi palju aktiivselt kaasa, siin lastakse end vaid mõjustada. Aetakse läbi, kohanetakse oludele, pruulitakse puskarit, käiakse palvemajas, ollakse redus sõjateenistuse eest, spekulieritakse, prassitaksegi, kannatatakse ja lüüakse sekka mõisa ülevõtmisel — kuni see muutub hädaohhtlikuks. Halli massi romaan, kus isik oma siseoluga ei ole määrav. Raamat läbi loetud, tuhmub sellest peatselt nii mõndagi ja üldmuljeks jääb mingi segane, karmune, hall vina.

Üksikasjusse laskuvalt ja alevit tähtsustavalt on autor komponeerinud oma suurromaani, mis jääb aga pigemini materjalide koguks, kui tõuseb kunstiteoseks. Et saavutada viimast, peaks Jakobson südamele lähemale võtma kokkusuurimise ja valiku nõudeid. Oma haruldase energia raiskab Jakobson veel ikka materjalide peale. Ei usu, et tal võimatu peaks olema keskendada pinget kõrgemate väärtuste teenistusse.

Kuna „Tuhkur hobune“ on kavatsetud neljaköiteliseks, siis peab lõppotsuse langetamine käesoleva osa kohta lükuma viimse köite ilmumiseni.

Ajapeegelduse-altarile on toonud ohvriks Jaan Pert'ki oma almuse — romaanile pretendeeriva teose näol, mille nimi on „Armastus ja nälg“. Raamat kannab küll tiitel-lehel aastaarvu 1929, kuid kaane siseküljel ilutseb 1930. Et kaas tavalisest hiljemini trükitakse, siis usume viimast arvu ja peatume paari reaga selgi asjal.

Valgustada ja arvustadagi meie noort, elus juba teotsevat intelligentsi soovib autor „Armastuses ja näljas“, ja mainitud pealkirjagagi tahaks ta midagi öelda. Aga ei leia te siit õieti armastust, veel vähem nälga, leiate rea laagerdamiste ja põhjendamatute heitlikkude tegude ning meeolude kujutuskatseid, mis kõik kirja pandud keskendamata, päriselt segase mõtte juhitud ja, ütleksin, haige käega sulge vedades. Kui autor teadlikum oleks oma kirjamehe omadustest ning võimetest ja sellekohaselt oma raamatut oleks prepareerinud, siis oleksime saanud ehtsa d a d a i s t l i k u teose eesti keeles, paraku küll moega kaasariihkimises hilineu, kuid välisvoolu väikese näitena kaunistest huvitava.

Riivatud kentsakama vahepala järele oleme jõudnud „Looduse“ kroonitud romaanide juurde: Helene Ranna' „Keha ja vaim“, Johannes Lapi „Vabaduse eest“ ja Pedro Krusten'i „Õilis vale“. Reastasin nad siin nende auhindamise järjekorras, märkimisele tulevad nad aga vastupidises registris, kord juba ettevõetud esinemisvanuse astmestiku alusel. (Olen teisel, „Loomingus“ nr. 9 1930 neid teoseid juba vaadelnud, seal oma eri arvamused nende auhindade ja väärtuse vastamatusest avaldanud, seepärast vaatlen siin neid ainult lühidalt, seoses selle ülevaatega.) Kõik kolm auhinnatud teost teenivad meie ühiskonda, Krusteni oma arvustades, Ranna romaan ergutades ja eeskuju püstitades, Lapi raamat üksnes kirjeldades, sedagi lonkava sule ja pilla-palla ajuga — kui võrt tema puhul üldse võib kõnelda ajupingutusest, pigemini: ta toimetab tuju järgi.

Pedro Krusten on „Õilsas vales“ arvustamise alla võtnud linnakodanikke, esindades kõrgemakutseliste haritlaste klassist kohtunikke ja advokaate, nende kõrval kontrastiks ja saateks väikeste ametnikkude representante. Ta haarab otse käesolevasse aega. Õigusemõistjad ja -kaitsjad — üks elavam, lähedasem ala üldse, valdkond, kus paljastuvad ühiskonnaelu olulisemad ilmutused, kus kuhjub kirgi ja tunge, võitlust, võite, allajäämisi. Krusten aga ei ole seda ala võtnud pea-aineks, kuigi ta raamatu alul seda töötab, vaid on nihutanud kohtu miljööks, validama keskenduse siirutades advokaat Nabra kodule. Teos kujuneb isikuteromaaniks, lõikeks kahe paari elu- ja püüdmisteloost, kus ühed käivad alla, teised vinnavad omamoodi üles. Nende kahe paari elu arengu ehitamises ja lammutamises on kirjanik sihikindel, loogikatuhev, ei lange teemalt kõrvale, ei hüppa, ei valgu laiali, vaid ilmutab kompositsioonimeelt. Sõnastuses on ta noorte kirjanikkude ja mõne vanagi seas üks väheseid, kes ei lepi klišeega, vaid taotleb hoolikamalt oma väljendusviisi. Kuigi ta viimases kõigist otsimistest veel läbi ei ole, siiski on tal huumorimeelt, ironiatunnet ja soojust, mis poetavad värve ta jutukangasse.

Johannes Lapis leiame peaaegu paarimehe Jaan Pert'ile tahtmatus dadaismis, sest ta kolme inimpõlve haarav külaromaan „Vabaduse eest“ kannatab analoogilise distsipliinituse all, lisaks veel operetlikkusi ja labasusi. Õiget pilti maaelust leiame siit vaevalt, küll aga lehekülgi vabadussõjast, millest mõni episood on kujutatud usutavalt, isegi põnevalt, nähtavasti tõelisuse järgi jutustatud ja autori oma komponeerimistahte kaasa rääkimata. Ka üksik plastilisem seik maaelust teenib selleks kaasa, et kogunaselt on Lapi teos ometi eelistatavam Perti omale.

Kuna Krusten auhinnatuna ja Lapp katsetajana on proosateosega juba varemalt esinenud, on Helene Ranna puhas uustulnukas. Ranna käsitleb „Kehas ja vaimus“ oma kooliõpetajannast musterkuju kõrval meil romaanis kaunis sööti jäänud Saaremaa elu, ta õhutab tööpaatost ja tahab ehitada elu. Nimetatud kooliõpetajannas on seatud mullusesse romaanistikku erandkuju, naiskangelane, kes — vastuoksa meeskolleegide omadele — mitte ei hävine, enesetapaga ei lõpeta, alla ei käi, maalt välja ei rända ega saatusest head lõppu ei jää ootama, vaid sitkelt raskusi võidab, kindlat eesmärki taotleb, oma tahet maksma paneb, ennast muljuda ei lase, vaid teisi mõjustab. Seda ei jäta autor talle ka hästiasumata... Selle naise positiivsus on autorit nii vallutanud,

et ta tema heaks on ohverdanud oma romaani hea käekäigu ja matnud peaaegu poole osa teost ebareaalsusse. Voorust jälgides sattus kirjanik kirjanduslikku ebavoorusse.

Teose tegevuspaigaks on rajatav asunikutalu; selle loomises peab olema palju asutamishinat, tulevikumuusikat ja ka, ja mitte ainult ka, vaid nimelt: saamisraskusi. Kuid autor, liiga hellitlevalt käideldes oma kooliõpetajannast lemmit, säästab teda eluvintsutustest, kuidas aga jaksab. Nõnda on reaalsuse asemel kujunenud mingi poolmuinasjutuline kordaminek, „nukumäng“, nagu nimetab autor ise.

Ta ideest ja passioonist sõltunud vääratused aga ei varjuta raamatu tõsielu-pilte: Saaremaa looduse ja töö kirjeldusi, rea maainimeste kujutisi. Küpsemat vaatlemis- ja mõtlemisvõimet keset seda loodust ja tööd ja kirjutamis- ning jutustamisoskust omab kirjanik kaunis jätkuvalt; teoses ei puudu värskusi ega köitvusi. Kui poleks sisse toodud, pealegi nii kauaks, too veretu ideaalinimene Toivo ja peategelane jääks kogu ajaks oma Saaremaale, siis oleks teos võitnud loetavuselt palju.

Lõpetatud kolmikuga on „Loodus“ aastapõimu kirevaks muutnud, täiendanud, tõstmata kogusaaki märgatavalt kõrgemale ja langetamata teda madalamale.

Jääb tutvuda mõne esimese romaani autoriga, edasi jutustistega ning lõpuks vanema kirjaniku eriliiki raamatuga.

Kõva reklaamiga paiskas kirjastus turule Valter Uibopuu romaani „S u l e t u d r i n g“, mis olevat „Looduse“ romaani-võistluse silmapaistvamaid teoseid aastast 1930. See kirjeldus politseinikkude elust ja komissariaatide miljöö maaling on silmapaistev üksnes ühekülgsusega. Üks tütarlaps agulist, Elli Peep, satub teenistusse politseijaoskonda, kaitseb mehiselt oma voorust, abiellub konstaabel Kukega, vanapoisist ihnuskoiga, ja on tüki aega sellele pooleldi pärisorjaks. Langeb peatselt võrgutaja-naisteküti, komissar Laane küüsi; täitnud selle isud ja temast hüljatuna teeb vabaturma-katse ja päästetuna algab tänava-ametit. Põhjalik allakäik. Raskumisvabrikuiks on kujutatud need jaoskonnad. Kõik kantseleipreilid kättesaadavad, rida mehi neid aina võtab. Autor kujutab seda keskust nii ühekülgselt, et võta kas või terve politsei kaitse alla. Üks äraleierdatud teema see naise langemine. Samuti nagu tüütavusest kõrgemale ei küüni autori aine serveerimine ega väljendusvorm.

Romaaniks Eesti vabadussõja päevilt on ristunud Arno Raag oma teose „K a d u v a l t e e l“. Sõda mängib selles kõrvalist osa, niivõrt kui autoril tarvis on sõja kaudu süven-

dada ja lõpule viia popsnik Toomas Kõrrekivi suguvõsa kustumist, eriti viimase poja Mardi hävinemise käigus. Romaan on komponeeritud finaalsiks traagilisele loole, mis juurdub meie külaelus küllalt tuntud ja väga sageli kurje õisi ajavas klassivaenus, peremeeste ning maatainimeste eluliste taluhuvide ja sugu- ning armutungide kokkupõrkeis. See on vana probleem, meie maaelus üks kurikuulsamaist paiseist, mis nüüd, tänu maareformile, inimeste kergemale paigaltliikumise ja ettevõtlikkusevaimule, ka patriarhaalsete seisuste vahesteinte tasandumisele, peaks hakkama kuuluma minevikuväldale. Selle nähtuse probleemi juuri ei ole hakanud autor sügavalt eritlema, sellevastu aga kuhjab ta popsnikule ohtrasti saatuselööke, laseb viimasel hullukski minna ja poja kägistada, et aga võita dramaatilisuselt.

Inimesi teotsema panna autor ju oskab, kirjeldada ka, aga rohkem väliselt nähes. Lõpuotsade kokkuvedamisega on tal sündinud vääratus. Ja kogu teos — keskpärane. Ei haara sedavõrt, kui auter sooviks.

Romaanidest päramiseks olen hoidnud K. A. Hindrey seiklusteose „Ararauna“, mis järjekorra põhjal kuuluks küll ettepoole, kuid oma laadilt seisab eraldi.

K. A. Hindrey fantastiline seiklusromaan näitab kujukalt, et meiegi kirjanik võib kirjutada edukalt seda liiki raamatuid, mis julgesti võistlevad välismaa omadega, ja et meie ajalehed ei tarvitsekski nii jätmatult ammutada joonealust jätkuvat lugemist võõrsilt. Muidugi — viimane tuleb odavam.

Hindrey teos on rohkem kui paljalt ajaviitelisi ülesandeid teeniv, selle koht oleks ka noorsoo-literatuuri hulgas, kärsitule, tegusid ihkavale poisteperele.

Oma looduseharrastused, passioonid vanale Brehm'ile, kunstniku maastikumeeled, iseenese vererahutuse ning erkuse, samuti kui psühholoogilise vaatlus- ja mõistmisoskuse on autor rakendanud kõnealuse teose teenistusse. Ei tarvitse ilma skepsiseta võtta teose algupoolelt lord Norton'i õhurännakuid ürgpadriku ladvastikus ahvi akrobaatlikkusega, aga pärismaalasest poisikese Ararauna kujus, kehas ja hinges avaneb palju autori peidetud soojust, nooruse ja rikkumatusveetlevust, ja edasi, need lõpumatud rännakud parvel, keset loomulikke hädaohte, ning võimsad maastikud, heroilise panooramiga lõppakordiks — selles ja mõneski siin riivamatajäetus on ohtrasti huvitavat, ebaharilikku ja kindla käega kirjapandut, mille lugemine iseenesest on kenaks puhkuseks, liiati veel võrreldes ohtra alevikuliteratuuriga.

Jutustistesarja olen kogunud teosed, mille tiitel-leht ei kannu liiginimetust või mis on lausa jutuks nimetatud. Esi-mesist võiks mõne paigutada romaanide klassi ja toimetada osa romaanidega überpöörduft. Sisuliselt terav vahe puu-dub. Et autorid on vormilise ristimise andnud, siis käsitlengi teoseid sellekohase vormilise liiginimetuse järgi.

Siin kohtame kaht endist „Looduse“ laureaati: Betti Al-ver'it ja Richard Janno't, üht varemalt luules katsetanut ja üht uustulnukat.

Betti Alver kutsub lugeja „Invaliidides“ rannikule, kaluritekülle, keskusse, mis seni meie kirjanduses võrdlemisi harva on ulatuslikumaks materjaliks olnud. Tabanud hea aine, on autor kindlustanud teosele teatud värskuse. Meri, rand, kalurikutse omapalgesus, eriterminoloogia — need pakuvad vaheldusi. Autor on siin kirja pannud rea tähelepanekuid ja elust äravaadatud seiku, aga ta ei ole leidnud oma sõnastust, sest see kirjeldusviis, stiil on meile tublisti tuttav soome kir-janduse eestististest. Sugulust soome romaaniga, nimelt Aho „Juhaga“, kipub leiduma isegi ühes tegelases, kelle nimigi, Jorsala Sakkar Jorsa, on võõras, võõras nagu Shemeika nimi „Jugas“. Ja Jorsala Sakkaris voolab nagu Shemeika verdki, kõnelemata ta vägevusest, nii rammulisest kui varalisest. Ju-tustise peamine nõrkus on tähtsamate tegelaste, nende hinge-liste ja ühe kehalise invaliidi problemaatilisus; mitte ühtegi neist ei ole autor veenvalt valgustanud; nende hingeelu — Kröödal, Mallel, mõlemal Kiipusel, osalt vanal Ludvil — on esindatud lünklikult, ähmaselt, nende sammud on kujunenud vähepõhjendatuiks. Iseäranis küsitavaks on jäänud noore tüdrukku Malle armumine jalutusse, jooksjavigasesse Jaaku ja autor jätabki selle riskantse vahekorra edasi arendamata. Jär-jekindlusetu, kui marionette käsitleb autor neid tegelasi — sellest kogu teose käestpudenemine.

Richard Janno „N e i t s i M a a r i a“ ehk „jutt ühest hap-rast alpilillest“ erineb oma hella suuna ja karge õhkkonnaga aasta proosast. Kui ei tunduks omapärasena autori väljendus-laad, siis poleks suur patt, kui pead seda vihukest nagu tõl-keks, ütlemele saksa keelest. Tegevuspaiga dekoratsioon, alpi-küla, vastavad tegelassenimed, mõned terminid loovad omakor-da võõra atmosfääri. Jääb muidugi autori saladuseks, miks ta on valinud sellele puhtale, hoopis-hoopis õrnale armujutule, millesse sõna armastus mõjub liiga kõvana ning järsult välja-õelduna, — miks ta sellele oraseninakese võrra tärkavale tun-gikesele ja ometi suure draamaga lõppevale vahekorrale on mänguväljaks valinud kauge koha ja mitte Eesti pinna. Võib-

olla sel põhjusel, et meie proosakooris on see heli varjusurmas ja nagu ei sobiks loomulikuna siia pinnalegi selline mimooslik haprus, puudutamatus.

Mainisin autori väljenduslaadi. See on kõvasti jannolik, rohkem veel: följetonist Pahlbärgi oma, sugemetega paiguti Gailit'i stiilist, isegi nagu „Mikumärdist“ leidub siia äraeksinud sõnajupp. Sellest ja autori mitteharva renomeerivast toonist, ta familiaarseist lausungeist, ka klišeelikest võrdlusist sõltub teose kallak följetoni, ehkki autor mitut puhku, eriti jutustise lõpuga taotleb vastupidist. Teos on jäänud nii ümbruse maalimise kui võõraste inimeste kujutuse poolest viisandlikuks. Reisikirjana oleks jutul olnud vastavam vorm.

Ag aine, autori tung hingelisusse, hellemate kõlinate helistamine, paneb võtma juttu följetonist rohkemana ja hindama seda arga katset haruldaseks.

Täitsa söödis alal ajab esimesi vagusid Karl Ehrmann jutustisega „Sõdurite elu“, aga ta toimetab seda kui harkadraga, hüpeldes, pinna pealt sorkides, laiike vahele jättes ja sügavamale ulatumata. Jääb meistrimal mehel see põld uuesti üle ning üles künda.

Sõdurite elu on saanud Ehrmannilt pooliku, ühekülgse valgustuse. Ta püsib enamalt jaolt anekdootidel, kärsimata neidki korralikumalt jutustada; peatähelepanu on ta juhtinud distsipliini karmusele, karistustele, hallusele. Ei saa lugeja siit selget pilti sõduri tööst, harjutusist, kasarmuelu kogu olemusest. Ei piisa veel raamatu kirjutamiseks faktist, et ise olakse sõdur olnud. Isiklik kogemus on alus, aga vaim juhib, vaatab, juurdleb, puhastab, teeb kokkuvõtted — kogu selle protseduuri, milleni autori jaks veel ei küüni.

Noore inimese agaruse ja ropsakusega sooritab ta asja, arvates, et julge pihtalöök ongi terve teostus. Samane vähene kohustustunne on Ehrmannil ka stiili vastu, mille lähem eritelu tooks talle hulga lisakahjusid.

Aine uuduse poolest on Ed. Männik oma „Hallimaja“ nimelise kirjutisega astunud küll kõige kaugema sammu. Nagu kirjastus juurdelisatud eri sedelil teatab, olevat kõnealune teos „Looduse“ viimase romaanivõistluse „tähelepandavamaid teoseid“. Kui ainult tähelepanu äratamisele välja minnakse, eks siis see bordellijutustis sensatsiooni või sünnitada.

Mainitud eri sedel, sisaldades pisut prostitutsioonistatistikat ja tsitaadi pr. Mäelo väitest, millele sedelis vastu vaieldakse, püüab õigustada selle teose turulesaatmist. Raamatu varustamine sedelist kaitsekilbiga tekitab mulje, et kirjastusel on tarvis midagi vabandada. Olgem siis väljaandja vastu

viisakad ja jätkem ta konterbandilt kate kergitamata, seda enam, et me sellega kirjanduslikult kahju ei saa. Paarikteos umbes Uibopuu „Suletud ringile“ — väärtuselt.

Jutustisedki on sellega läbi. Oleme jõudmas lõpule ja võime ümmariku punkti panna teosega, mille nimi on „Vanad teerajad“ ja mille on autor Oskar Luts märkinud mälestiste esimeseks andeks.

Elukogenud ja pisut enneaegu resignatsioonistaadiumi jõudnud kirjanik pajatab selles oma lapsepõlvest. Kui palju ta seejuures püsib tõe piirides ja kuivõrt ta oma pajatelu värvib luulega, see on tema isiklik asi ja kirjanikuvabadus. Aga meie oleme saanud vähem memuaarilise, rohkem kirjanduslikult võetava, meeldiva raamatu, hingestatud nukrusest, hellusest, mälestusteluulest, huumorist ja tasasest naljast.

Kirjanik — nimetaksin teda: vana hea Luts — vaatleb siin ennast väikese kingsepa-poja Andrese isikus ning selle paari aasta elukäigus, kus sünnib sada pisikest asja, relatiivselt tähtsusetutki, kuid kirjanik on nad muinasloori abil kenaks teinud, isegi pahad juhtumid on lepitavalt võetud ja kurjad inimesed huumori tõttu taltsutatud. Sellise raamatuga õpetatakse elu armastama.

Kõik kujud, olgu nad nii napijooneliselt esindatud kui tahes, elavad ses raamatus, nii mälestustekangelasele head teinud kui ka tema kiusajad. Viimasedki on vajalikud varje looma, et seda enam valgust võiksid levitada nood head inimesed.

Kuigi pisike Andres kohati liiga vanatargalt kõneleb ja arutleb, millest näib, et autor takka järgi talle sõnu suhu ja mõtteid pähe seab, teda korrigeerib, mida võidakse kirjani-kule ette heita, siis ei ole see ometi raamatu väärtuste kõrval kuigi suur viga. Las seguneb mehe aru poisikese omaga; see on mõistetav, sest see poisike on mehele kallis. Hea on, kui inimesele miski kallis on ja ta lugejatki ergutab väärtusi leidma.

„Vanad teerajad“ on Lutsu toodangus üks ümmaramaid, mõõdukindlamaid ja meeolukamaid teoseid. Loodetavasti õnnestuvad tal mälestiste teised anded samuti nagu esimene, mis selleks lootuseks sisaldab kõik lubadused.

* * *

Vaagides aastasaagis vanade ja uute kirjanikkude annakuid, leiame, et vanade veerandik kaalub üles uute kolmveerandikku. See tähendab, et esimeste, s. o. Metsanurga, Lutsu,

Hindrey, osalt Rohu individuaalsaavutised seisavad kindlail jalul noorte massirünnaku vastu ja et viimased esimesi positsioonidest välja ei löö. Noorte rühm on küll rohke, kuid omavahel mitte tasavägine. Tõsisemalt arvestatavad on neist A. Jakobson'i juhatusel Krusten, osalt Ranna ja veel mõni teine (Janno) murdosaliselt, kuna ülejääk moodustab tolle kirjaoskusliku massinimese, kuhu kuulub peale uustulnukate vanemaidki, nagu eeskätt Mõtslane.

Kirjanduslik proosa on muutunud rohkem kauba-artikliks ja vähem säilitanud kunstilise tähenduse. Ei toimeta autorid ise karmimat valikut ega filtreeri arvustus süstemaatilisel ega validalt. Asju loomulikku käiku minna lasta ei ole hädaohuta kirjanikele enestele, koormab lugejat ja viib kirjastused kriisile. Seepärast sobiks siiagi ajaloosung kokkuhoiust; üks praktiline nõuanne: palgaku kirjastajad, meie kirjandusturu valitsejad „Loodus“ ja „Noor-Eesti“, kogenud kirjanduslikud sekretärid-toimetajad, kes käsikirju kärbiks id, edasi ka siluksidki, lõppegi muudaksid või sellekohast nõu annaksid suutlikemaile ja sõnavõtlikemaile autoreile.

See ettepanek ei olegi nii ketserlik, sest ajakirjade, koguväljaannete, teaduslike koguteoste ja ajalehtede toimetustes talitatakse analoogiliselt. Ja kui me veel vaatame, kuid teatris dramaturg ja näitejuht teksti kärbivad (isegi muutmised ja juurdepanud leiavad seal aset), nii et Shakespeare'i, Shaw', Ibsen'igi tekstid ei ole nii suured pühadused, et neid tervena publiku ette lastakse — siis ei tarvitseks kirjastuselgi iga kirjutatud sõna vastu nii pieteedikas olla.

Ja lõpuks, mainitud kirjandusliku preparaatori palk katuks neist ärajäävaist ülekulutustest, mida nõuavad praegused 500-leheküljelised materjalide kogud, kus autoril tõesti vajalikkude leidub ainult 200—300 lehekülje ulatuses.

Niiviisi prepareeritult ja filtreeritult oleks omandanud möödunudki aasta romaani- ja jutustusetoodang teise, kumeara ja teravama näo.

Arthur Adson.

Soome ja eesti kirjandusuurimise ligen- damisest.

Üks ühtepidi oma kirjatarkuses, teine teistpidi — kas me siis koomale ei sobi?

Lähedas vastastikus kokkupuutes töötavad tänapäev juba soome ja eesti keeleteadlased, rahvateadlased, muin-

susteadlased. Nende uurimisteed on ikka tihedamalt kohtunud ja ühtinud. Keelelisi sugulussuhteid või primitiivse rahvaloomingu pärimusi jälgides on nad õppinud võrdlevat pilguheitmist üle läänemeresoomlaste ruumiliste ja ajaliste erivuste.

Mitte küllalt liginemiseks soodsast uurimisainestikust neil hõimuteaduse aladel. Soome ja eesti lingvistid, folkloristid, etnograafid, arheoloogid on hõlpsasti omaks võtnud ka ühtlased sihtjooned teaduslike tulemuste saavutamiseks. Nad seisavad n. ö. samasuunalisel metodoloogilisel rindel.

Võiks pigemini kõnelda näiteks Helsingi ja Tartu tööra-kendusest kummagi maa keeleteaduses ja rahvaluule-uurimises kui soome ja eesti asjaomase eruditsiooni erirahvuslikust sihitudusest.

Mitte nõnda ei ole lugu soome ja eesti kirjandusuurimisega. See on põhja ja lõuna pool lahte tingitud erivamate eeldustega kui ajaloo-uurimuslik töö üldse oma Soomet ja Eestit siduvalt haaravate ühisküsimustega. Nii vanemate kirjamalestiste avastamisel kui uuemate kodumaaliste autorite ja teoste juurdlemisel on vastavad sugulasspetsialistid enamasti otseku'i üksteisele vastamatult sulgunud oma rahvuslikesse piiridesse.

Tõsi küll, kummagi hõimrahva kirjandusuurimine on mõnel teelahkmel küll võinud ka vastastikku kokku puutuda. Juhuslikult ja vahetevahel. See on sündinud enne kõike kirjandusajalukku küündiva rahvaloomingu jälgi ajades, *Kalevala* ja *Kalevipoja* radadel. Kuid raamatulise värsi ja proosa teaduslikus selgitamistöös on soome ja eesti uurijate kontakt senini jäänud ikkagi hoopis piiratuks. Mis eri vallutajarahvuste surve ja hooldamise all on iseilmeliseks kirjakeeleks ja sõnakunstiks kujunenud, mis eri-ühiskondliku kliima ja kultuuritasemega kohanenud, mis eri-isikupärastele mõjustistele ja algatustele vastuvõtlik olnud — selle kõrvutamise eeldused ongi omamoodi keerukamad algeliste põhi-aluste kihistumisest.

*

Siin ei ole küsimus mitte ainult kahe lahku harunenud sugulaskirjanduse vastastikusest tutvustamis- ja mõjustamisliikumisest. Niisugust liginemist on harrastatud kummaltki poolt rahvuslikust ärkamisest saadik. Ja ses suhtes oleme oma nüüdse iseseisvuse aastail jõudnud endisest avarama kirjandusliku ühisliiklemise sõiduvette.

Teadlemine üksteise rahvuskirjanduse alale ei lähe aga nii hõlpsasti. Ei saa salata: teiste sõnaliste uurimisallikate

valdamisega võrreldes on sõnakunstilise loomingu tõlgitsemispädevus nõudlikumaid ülesandeid. Kui kummagipoolse kirjandusuurimise ligendamine ei olekski enam muuga raskendatud, siis igatahes vaevu võidetava keelelise vahekaugusega. Eri saatusühendusse kuuluvate väljendusvarjundite täpsem tajumine, eri autorite individuaalse murrakuga kodunemine — stiiliuurimiseks nii tarvilik —, see nõuab kummagi maa kirjandusteadlaselt enne kõike hästi põhjalikku sugukeele tundmist.

Kuid akadeemilises praktikas valitseb vältimatu tööjaotus. Nõudlikumal astmel edendab see pigemini keele- ja kirjandusõpingute eristumist kui nende ühendamist. Võib ülikoolis eksameid õiendada küll sugukeeltes ja kirjanduses ühtlasi. Aga harva kes saab oma keeleliste ja kirjanduslike õpingute ülemmäära rahuldada — veel vähem usaldada — ühevõrra. Ei ole tänapäevasele kirjandusuurimisele küllalt, kui seda võtta ainult filoloogilise kõrvalharrastusena. Keelemeeste algatatud kirjandusajalugu ei täida enam nüüdisnõudeid. Hõimukeelsete teoste ja kirjanikkude historiograafia ei ole enam hästi mõeldav sellisena, nagu seda oli A. Ahlquist'i tunane *Viron nykyisemmästä kirjallisuudesta*.

Arvaksin ometi, et soome ja eesti kirjandusvaldkondade õpetuslikuks ja uurimuslikuks ligendamiseks võib praeguste hõimuharrastuste pärituules mõndagi teha. V o i b teha ja t u l e b üritada.

Mis puutub kummagi maa kirjandusõpetusse, siis ei oleks vahest mitte liigne, kui vastastikused täiendussuhted teadlikult ja tahtlikult ühendaksid näiteks Helsingi ja Tartu ülikoolipüüdeid. Tartu ülikooli kirjandusõpetuses ongi iseisvuseaastail juba jagusasti tähelepanu pöördud soome sõnaloomingus orienteerumisele, on rõhku pandud soome kirjandusajalooliste ülevaadete ja eriuurimuste omandamisele. Vähemalt passiivne tutvumine naaberlikul sugulasmaal tehtuga ei valmista nüüdsele eesti üliõpilasele ka keeleliselt ülepääsematuid raskusi. Tähelepanu juhtimist lahetagusele kirjandusele saab praegustes tingimustes vastastikku alustada ja elustada koguni keskmisest ja alamast kooliastmestikust saadik. Siin tuleks eestlastel mõelda populaarteadusliku soome kirjandusajaloo nõutamisele oma koolide ja laialisema üldsuse tarbeks. Kes-teab tuleb ka soomlastel huvi omakeelset populaarteaduslikku esitust hankida eesti kirjanduse arengukäigust.

Ei piisa ju Eesti tutvustamisteostesse — nagu *Viro ja virolaiset* — liidetud lühikesed ülevaadet muuks kui kõige vajapärasemate teadete haaranguks.

Tohib eesti ja soome kirjanduspedagoogika loota samaaegset vaateveerude ligendamist, nagu seda näeme Skandinaavia maade hariduselulises ühtekuuluvuses? Ilmekat eeskju ses suhtes pakub näiteks Karl Mortensen'i taani kirjandusajalugu oma maa koolidele (Karl Mortensen, *Mindre Dansk Litteraturhistorie*, 1909²). Selles heidetakse iga tähtsama ajajärgu ja stiiliperioodi esitamisel taani kirjanduse arengus lühikesi kõrvalpilke lähemate naabrite vastavaile nähtustele. Taani realismi etteküündivaid nimesid nagu Brandes ja Pontoppidan vaadeldakse kõrvuti Strindberg'iga. Taani uusromantikasse siirdudes otsitakse samuti võrdkohti Rootsist.

*

Mis puutub eriti eruditsiooniliste huvide ligendamisse kõnesoleval alal, siis peavad nõudlikumad uurimustööd kummagi rahvuskirjanduse käsitluses küll jääma vastavate kodumaaliste spetsialistide hooleks. Vaevalt saaks näiteks keegi eesti kirjatark oma võimeid nii väga usaldada, et ta suudaks kõiki soome kirjandusuurimise analüütilisi ja sünteetilisi üksikküsimusi iseseisvalt lahendada. Hea seegi, et soomlastel enam ei tarvitse samavõrra appi tulla eesti kirjandusajaloo läbitöötamisele nagu enne. Populaarteaduslik kokkuvõte kummagi maa kirjandusuurimises saavutatud töötulemustest on siiski mõeldav ka väljastpoolt kodumaad võimalikult leiduvalt asjatundjalt.

Ja siin võiks — nagu juba tähendatud — esimesi teostatavaid ülesandeid olla: ühelt poolt raamatumõdulise soome kirjandusajaloo koostamine eestlastele, teiselt poolt Ahlquist'ist uuema eesti kirjandusajaloo koostamine soomlastele.

Püüdesihiks kummagipoolsete kirjanduslikkude küsimuste ja suhete selgitamine, jõuame päristeaduslikule koostööle kitsamalt piiriteldud eriuurimuste kaudu. Viimases järjekorras oleme küll kutsutud haarama üksteise valdkonda üle lähedalt ühtiva uurimisainestiku. Kuid mõlemate maade vaheliste ja ühishuvitavate üksikteemade alal oleks soome ja eesti kirjandusteadlastel otse üksteise võidu rida detailseid ülesandeid lahendada.

Mõnevõrra lisandusi soome ja eesti kirjandusajalooliste kokkupuudete tähistamiseks on siinsamas toonud Eesti Kirjanduse Seltsi poolt liikuma pandud otsiskelud ja sulelüked Soome Kirjanduse Seltsi 100-aastaseks aupäevaks — juubelialbumina *Tervitus lahe tagant*. Eriti A. Anni ülevaade *Soome kirjandusest Eestis* ja sellega liituv bibliograafia peatas tähelepanu. See kokkuvõtt näitas esmakordselt ühtelükitud andmetega soome kirjanduse sajandipikkust kiirgust

Eestisse. Võis üllatada Soomest laenatud ja tõlgitud teoste kogusummas ootamatu arvuline rohkus. Tuleks soovida, et ka mõni põhjapoolne ametivend käsile võtaks selle üksikasjalise jälgimise, mis eesti keelest on siiaamaani soomestatud (M. Haavio ongi juba vastava algatuse käsile võtnud).

Olgu siis tõestatud tulemuseks kas või siitpoolsete sädeluste üllatuslik vähesus soome kirjanduses!

Muidugi on hr. Anni töö ainult esimeseks üldorientatsiooni soome kirjanduse laenutamise ja mõjuastmehelduste kohta Eestis. Nagu autor sellest isegi teadlik on, ei ole tal lähemalt võimalik olnud jälgida näiteks soome tõlgete vastuvõttu kriitika poolt ega uurida nende eestististe põhjal meie keelestiili arengut. Ka ta pragmaatilisele ülevaatele juurdelisatud bibliograafilist loendit tuleb liiatigi arvustiste märkimise osas veel tublisti täiendada. Jääb järele üksikasjusse viia kogu soome ja eesti kirjandusajalooliste suhete selgitust.

Vastastikku kokkupuutuvate üksikteemade rida küünib Rootsi ajastust — eriti *Academia Gustaviana* ja *Carolina* ringist — kuni *Noor-Eesti* ja *Tulenkantajate* rühmadeni meie päevil. Isegi Põhjasõja ähmust ja meie maa esimese Vene sajandi hämarast hahetab unarule jäänud ühisküsimusi. Kuivõrt näiteks soome piiblitõlge on olnud eeskujuks eesti piiblitõlkele, seegi küsimus vajab, mööda minnes riivatud, alles selgitamist. Fr. Arvelius'e esivanemad põlvnesid Soomest, Ruumalt — lähemaid genealoogilisi andmeid ei ole veel saadud valgele.

*

Ühistöö edukus soome ja eesti kirjandusuurimises ei olene mitte ainult vastastikku kokkupuutuvate üksikteemade valikust, vaid ka töötegijate arvust, koolitusest, organisatsioonist. Oleks tarvis üksteisele lähemas järjekorras ligendada lahendatavate ülesannete sihtjooni. Oleks vajaline üksteisega kontakti pidada kirjandusajalooliste arhiiviandmete kogumises ja korraldamises, samuti trükitud andmete bibliograferimises.

Mitte vähema tähtsusega püüdesihiks ei tohiks olla soome ja eesti kirjandusuurimise metodoloogiline ühtlustamine. Refereerides õpetatud kirjandusjuurdluste eri teid ja protseduure järeldeb lugupeetud ametivend prof. V. Tarkiainen Helsingi ülikoolis: „Sobiva uurimismeetodi valik oleneb nii isikulistest kalduvustest kui uuritavast aineest enesest“ (V. Tarkiainen, *Kirjallisuudentutkimuksen metodeista*, 1929).

Kas ei oleks ka soome ja eesti kirjandusteaduslike distsipliinide vahel juba võimalik saavutada pidevate ühiskriitriumide varal mõõdetavaid töötulemusi? **Gustav Suits.**

Soome ringvaade.

1. Eelmärkmeid hõimlemise päevauudistest.

Kas maksab neid üldse enam jälgida? Kas pole targad kabineti-statistikud täpsalt kokku arvutanud, et abstraheeritud keskmise soomlase pealuu on nii ja nii mitu millimeetrit pikem või lühem meie omast, puusad nii- ja niipalju laiema jne.? Ja kas pole need üllatavad „uudised“ kohe välja reklaamitud kui katastrofaalne hoop kogu meie hõimuliikumisele? Juba parastavad sensatsioonijanused ajalehemehed, keda on irriteerinud senine tegelemine maaga, mida nad isiklikult ei tunne või mis neile meeldi ei meeldi. Kas ei peaks edaspidi jälgima ainult meie „suurte naabrite“ — Saksa ja Vene uudiseid? Või peab koguni ühesuguse objektiivsusega reporteerima slovaki või bengali või hiina kirjandusest?

Vaidlus on peaaegu sama kui enne eestluse iseseisvumist, kus teatav hulk inimesi samuti pelgas teotsemist eesti küsimustega, — vene või „kogu maailma“ omad olevat palju tähtsamad. Sellega ei julge enam keegi välja tulla, küll aga takerdub nüüdne mõtlemislaiskus hõimuliikumise, s. o. laiendatud rahvusliikumise kodaraisse. Mis tähendab neile ettekäände otsijaile, et ka eestlaste tõuline koosseis on nii erinev ja mõni muhulane kindlasti lähem on soomlastele kui setudele!

Järjekindlad olles peaksime igatahes just samade uurimuste põhjal loobuma ka „ühiseesti hõimutsemisest“ — ja see ju muide vastaski hästi meie „idabaltistele“ traditsioonidele, kus päriskadaklus ja pajuvenelus on olnud ainult äärmusnähtused üldse keskendustaheta rahvustundest ja laialivalgavast elutundestki.

Kes aga peale ametlike pidufraaside ja akadeemiliste „joomalepingute“ on senist hõimuliikumist võtnud ka vähegi sisulisemalt, teab, et seda juhib kõige pealt tahe ületada neid erivusi, neist hoolimata üksteist tunda ja omana tunda, niipalju kui saab. Sest see aade ei ole ju tingitud ainult mingist romantilisest minevikuilutsusest, vaid palju enam meie rahvusliku tuleviku tahtest: niipalju kui vähegi võimalik laiendada meie kultuuripiiri väiksus ja väiklust, ühtlasi keskendades selle erisid samatahtliseseks rahvus- või hõimuüksuseks. Kuna see eeldab vastastikkust, olles nii siis eriti raske meile meie üksinduses, peame arvestama kõiki, ka väheseid rassilis-psühholoogilisi, geograafilis-politilisi ja keelelis-kultuurilisi lähedussuodustusi. Üksteise erivusi peame muidugi tundma — kuid just nende mõistmiseks ja tunnustamiseks. Mitte terviku lõhkumist ei tähenda need, vaid tema rikastust. Ühistahe, ühishvajadus on, mis liidab organismi, mitte ainult (tõulise) aine täielik homogensus.

*

Kas on mindud meil „soometsemisega“ liiale? Võib olla, kuid siis ainult pealiskaudsuses ja fraaslemises. Tegelik soome tundmine ning seal pakvelolevate väärtuste kasustamisoskus nõuaks seevastu veel paljugi täiendust. Seni on loodud peaaesjalikult küll ainult vorme, ainult eeldusi reaalseks üksteise tarvitamiseks. Tüüpiliseks näiteks ses suhtes kõlbavad meie värsked üliõpilaste sõpruslepingud: Hiljuti külastas Tartut soome akadeemiline sümfoonia-orkester, täielik haruldus siin linnas, kus ju talvel muidu võib kuulda pea ainult „Vanemuise“ tingeltangleid või vastikuid mürafilme. Kui

tarvegi parema muusika järgi on nii atrofeerunud, kas kohustas vähemalt pühalik leping minema kuulama oma isiklikke tuttavaid ja sõpru? Oh ei, vahest tuhandepealist lepinglaste kogu esindas ainult üks libe pidukõneleja ning ehk paar tosinat kaaslast. — Samuti pole soome keele oskus kaugeltki veel levinud sel määral, nagu see oleks kasulik, mitte ükski ideelisele „hõimutsemisele“, vaid just asjaomastele enestele. Paiguti, näit. meie nooremate kirjanikkude peres, on see palju väiksemgi kui eelmises põlves. On arusaadav, et nii iga välisligidamgi hõimlemine ja vennastumine jääb pealiskaudseks ja sisutuks.

Muidugi see ei tähenda, nagu poleks üldse vaja selliseid lepinguid või küllasõite. Tarvis on ainult neis ja nende kõrval hoolitseda ka natuke olulisema „kaubavahetuse“ eest. Pidutujuuline ühistunne on ilus asi, kuid kultuuriloovaks ühistahteks võib ta saada ometi alles vastava teadmismaterjali juurdetulekuga. Ja selle hankimises ja andmises on meie vahetalitajail veel palju ülesandeid.

*

Soome-eesti kirjanduste lähenemisprotsessis peab kroonikapidaja seekord märkima igatahes üpris tähtsa uudise: esimese soome kirjanikkude külaskäigu Eestis (29. V — 2. VI). Kuigi sellest pidid ära jääma Eesti Kirjanikkude Liidu auliikmed: Järnefelt, Lehtonen ja Koskenniemi, esindasid soome vanematki kirjanikupõlve küllalt mitmekesiselt hrd Kianto, Järventaus ja Järviluoma, prd Bergroth ja Soini, kuna noorem generatsioon oli välja saatnud oma kõige aktiivsemad: Lauri Viljase, Olavi Paavolaise ja Elina Vaara, kõnelemata juba varemalt eesti keelt õppima tulnud noorkirjanikest Iris Uurto'st ja Aku Rautala'st. Kindlasti tähendas see algusest lõpuni haruldast elav ja rõõmus isiklik läbikäimine mõlemale poolele rikastust, nii ühtekuuluvuse teadvuse tõstu kui ka üksteise tundmise verestust.

Oli rõõmustav näha eriti soome nooremais külalistes mitte ükski suurt huvi eesti senise vaimsuuse vastu, vaid ka rohkeid ühismõtteid tuleviku arengusihetidest. Oli trööstiv kuulda nende noort vaimu rahutust maalt, mis on Euroopa üks ameerikalisemaid oma kapitalivalitsuse poolest, ja kirjandusest, mis on sunnitud muidu nii tugevalt käima kodanlise ja väikekodanlise turu maitse järgi. Seegi laseb loota, et Soomet praegu kogu maailma demokraatia silmis nii diskrediteerinud vägivallatsejad ometi veel nii pea oma nõusse ei saa kõike soome intelligentsi ja et rootsi ärimeeste rahaga aetud „isamaalus“ ja „rahvuslus“ kord uuesti peab enam tähele panema ka laiemaid soome rahva kihte ja maa tõelisi kultuuritarbeid.

Igatahes jäi mulje, nagu hakkaks seni peaasjalikult eesti luule estetistlik-siurulistest elementidest mõjustatud soome noorpõlv juba enam hindama meie uuema kirjanduse sotsiaalsustki. Kuid juba väljendus ka kartus: Küllap on sellega veel raske võitlus ees seal nii kodanliselt „soliidses“ kodus, kus päris vabaks arvustusekski võimalused nii väikesed ja isegi kirjanikkude liit ühes oma lastekirjanikust esimehega talletab miljonilisi kapitale pigemini kirjanikkude matmiseks kui ühegi kirjandusliku ajakirja väljaandmiseks!

Nii neid päevamuresid vastastikku sõeluti — ja oleks seda veel palju enam tahetud, kui oleks aga jäänud mahti. Kuid meie aja võõrustuslahkus, veel nii keskaegselt materiaalne ja tõusiklikult kuhjav, pakub ju kõige pealt kolmekordseid söögi- ja joogiportsjoneid. Ning võib ju ollagi, et inimeste esialgseks ning kiireks ühtetoomiseks on vaja sääraseid „animaalseid“ vahendeid, kuigi need asetavad vaimu

vaimu sellise surve alla. Vahest nii südamlikuks lähendatud isikusuh-
ted arenevad vähemalt hiljemini ka pikemaaegseiks ja võimalusrikka-
maiks. Igatahes selgitas ka see külastus, et tarve teineteise järgi on
olemas ja et just kummagi ühekülgused ja erivused end vastastikku
täiendavad. Soome süngavõitu ja ülikodanlist „ameerikatõbe“ võiks
ehk leevendada meie vabaduse ja „prantsustõbega“ ja meid oma-
korda võiks veel tublisti aidata põhjapoolne energia ning elu-usk —
tundugugi see meie jõuetule skepsisele esmalt „naiivne“.

2. Kirjandus ja kirjanduslugu.

Ent mis on mööduva kevadsemestri raamatu-uudised soome ikka
nii vilkal turul?

Algupärane ilukirjandus (pikemalt vaadeldud „Loomingu“
mainumbris) on andnud vähemalt ühe aastaid-ületava väärt-teose:
Sillanpää kauaoodatud romaani „Nuorena nukkunut“ (Noorelt
uinunud). Juba „Vaga viletsusest“ ning „Hiltu ja Ragnar'ist“ tun-
tud ehtsoomelisi tüüpe, eriti passiiv-pehmemeeelse teenijanna oma
analüüsitakse selles haruldase hingelähedusega. Peale selle vääriks
tähelepanu ehk veel Arvi Kivimaa moodsa elutundega novelli-
kogu „Tänav tõuse taevasse“.

Ilukirjanduslikest kogutestest kutsub lugemisele ja võib-
olla ka järeletegemisele sihtvalimik „Äiti“ (Ema. Luuletisi ema-
armastuse ülistuseks). See on koostatud eriti „emadepäeva“ pühit-
sejaile, aga kui mingi teema võib tulla lähedale igale lugejale, siis
muidugi see siin. Mis puutub valikusse, siis tundub see üldiselt ole-
vat maitsekas, kuigi oleks tahtnud mõne liiga „perekondliku“ asja
asendada kunstilisemaga. Lõviosa on antud loomulikult soome
algupärandele; esitatud on kõik „Kalevala emad“, mitu liigutavat
„kanteletare“ laulu, hulk ainekohaseid palu Kivi'lt, Erkko'lt, Leino'lt,
Koskenniemi'lt, Hahti'lt, Elina Vaara'lt j. t. Tõlkeid on peaaesjalik-
ult põhjamailt, muu seas ka kolm eesti rahvalaulu, Koidula' „Ema
süda“ ja Underi „Ema laul“. Raamatu välimus on soome tavalisest
üksluisest soliidisusest meeldivalt erinev.

Palju tähelepandavam ja kindlasti ka mitmele eesti lugejale tere-
tulnud on „Maailmakirjanduse kuldse raamatu“ teine suur köide:
Skandinavian kirjallisuuden kultainen kirja.
1144-le leheküljele on siin koondatud näiteid kõigist taani, islandi,
norra ja rootsi tähtsamaist autoreist, terve aastatuhande rohkest
ning võimsast loomingust, mis mitme-setme eriomadusega meilegi
nii lähedane, kuid ometi keeleraskuste tõttu nii vähe tuttav. Toi-
metajad on tuntud filoloogid: Martti Haavio, R. Koskimies, Anna-
Maria Tallgren. Tõlkeist on suurima osa teinud noored luuletajad
Lauri Viljanen, Yrjö Jylhä, Elina Vaara, kuid ka mitmed teised:
Koskenniemi, Leino, Lehtonen, Sandelin j. t. Valik näib olevat õnnest-
tunum kui sama seeria saksa osas (kuigi pisut imestama paneb
näit. selliste täht-teoste nagu Edda laulude, Tegnér'i „Fritjofi
saaga“ ja mõne teise esindamatus). Ka sissejuhatused toimetajailt,
enamasti Tallgrenilt, on endisest põhjalikumad ja kõige pealt ela-
vamad, autori elutunde kaudu ta teoste katketegi tagant tervikut
näitavad. Võib-olla tuleb nii raske antoloogiaprobleemi lahenduseks
veelgi edeneda siinsel teel. Antud üksikluuletised või romaaniosad
lakkavad olemast „juppidekogu“ ainult siis, kui neid seob üsna kor-
raliku pikkusega filoloogiline ja stiililooline ülevaade. Olgugi sel-

lelaadilist teost ehk õigem nimetada „kirjanduslooks tekstidega“, oleks see igatahes väga konkreetne kirjanduslugu.

Belletristilises memuaarikirjandusest on õige meeldiv nii vähimusest kui sisult Juhani Aho lese, tuntud maaliija Venny Soldan-Brofeldt'i „Merimajamme ja me“: luksusliku hulga jooniste ja fotodega varustatud mälestused Aho suvilast ühel saarel Hango lähedal, selle ehitamisest ja ehitajaist, autorist ja ta lastest, idüllilisest suvitusest, saare muistki asunistest ning intiimselt nähtud loodusest. Aitab see veelgi kord uuena elustada meile Juhani Aho, selle soome suurima looduse-tundja enda kuhu tema reaalses ja ühtlasi nii ideaalses ümbruses. Kas see ainult pole liiga realistlik, liiga kuiv ja asjalik, liiga detailne, nähtuna nii lähedalt (näit. foto alasti kirjanikust, kes võrkusid kuivatab). Kas see ei vähenda seda luule hõngu, mis harilikult hingestab ta laastude loodusekujutusi? Vahest; kuid ühtlasi teeb see nad ometi ka reaalselt veel usutavamaiks ja laseb neis selgemalt eraldada seda puhast valiku- ja vormimise ilu, mis ka tõsielu „täpsale üleskirjutisele“, isegi fotole, annab kunsti väärtuse.

Tutvustamisväärt, ka tõlkena, tohiks olla Selma Lagerlöf'i „Lapsen muistelmat“ (Lapse mälestused). Kuidas ka hindaksime seda meie aja maitsele liiga magus-romantilist ja skandinaaviliselt perekonnaga-borneeritud autorit, ta esindab ometi hästi ja kunstikalt veel nüüdsegi rootsi kodanlust. Ja juba kultuuriloolise huviga on näha, milline on olnud selle nii soositud kodukirjaniku enda lapsepõlve- ja kasvumiljöö. Oma realismiga on selle kujutus huvitavamgi kui mõned ta romaanid.

*

Ilukirjanduse ja kriitika vahemaile kuulub tuntud naisvestleja Tuulia (varem Jeannette'i pseudonüümi tarvitaja) kogu „Paki-noita kirjoista ja muustakin“ (Vesteid raamatuist ja muustki). Need pole arvuistised tavalises kuivas stiilis, aga kaugetki mitte ka vested selle sõna iroonitavas ning pistlevas mõttes. Need on ainult subjektiivsed muljed mõnede raamatute, teatrietenduste j. m. s. puhul, umbes nagu meil neid on viljelnud omal ajal Kitzberg ja nüüd vahel Hindrey. Kuna selle subjektiivsuse taga seisab hästi haritud ja kultuuritundeline isik, on nad kenaks värskenduseks soome midu kaunis monotoonnes ja kirjastajate poolt peale surutud ajalehekriitikas. Teos võiks õpetada ehk ka meile, et jooksva arvustuse ülesanne on vähem mõta teose „objektiivseid“ „puhtkunstilisi väärtusi“ mingi šabloonilise formalistliku sirkliga kui tõsta esile teose olulist ja elulist, tema loovat ideedünaamikat ja elutunnet, ning hinnata enam sellegi väärtust — kas või üsna isiklikul kujul.

*

Niihästi sisulist kui ka meetodilist tähelepanu väärivad mõned soome kirjanduse klassikute uustrükingud. Ma ei mõtle tavalisi eessõnastatud kooliväljaandeid nagu I. Kianto' „Kertomuksia ja kuvauksia“, M. Jotuni' „Arkielämää“ — need ei erine palju meie vasteist. Juba haruldasem on Juh. E. Erkkö' „Valitut teokset“ — suur ja põhjaliku sissejuhatisega varustatud magasinväljaanne sellest soome järelärkamisaja ühest tähtsamast lüürikust, rahvavalgustajast ja draamatikust. Mis aga jälle kord soome kirjastusvõimet paneb kadestama, see on avar, umbes saksa Kürschner'i

„Deutsche Nationalliteratur'ile“ vastav suurteos „Suomen Kansalliskirjallisuus“. Prof. E. N. Setälä, V. Tarkiaise ja mag. V. Laurila' toimetatud, tahab see sisaldada ühtlase, laia antoloogiana kõik soome rahvuskirjanduse põhjapaneva aja paremad tooted või vähemalt esindavad osad neist, alates keskajaga ning lõpetades umbes a. 1880: Kavatsatud on selleks 15 köidet, igaüks üle poole-tuhande suure lehekülje — nii siis 7000.—8000-leheküljeline ruum, mis peaks mahutama küll kõik lugemisväärse noilt kaugeilt ja enamasti väheproduktiivseilt ajult. Kuid selle sisulinegi ulatus on haruldaselt lai ja tavalisele lugejale rohkesti üllatusi pakkuv: arvestatud on mitte ükski rahvaluule, vaid ka mitte-ilukirjandus ja nimelt kõigis muiski keeltes kirjutatud teosed, mis pärit soomlasilt või Soomet kujutavad. Esikohal on neist muidugi rootsikeelsed, kuid ei puudu ka ladina ja kreeka tekstid, nii näit. juba 1200-date aastate lõpul loodud Püha Henriku legend, või hilisema „õpetatud aja“ uurimused. On loomulik, et ärilisel alusel mõeldud väljaandes esitatakse need kõik soome tõlkes. Kahtlase on, kas oli õigustatud vanemais soomegi tekstides muuta kirjaviis nüüdisaegseks. See vähendab nauditavat „ajaloolist paatinat“ ja piirab osalt teose teaduslikku tarvitamist. Aga ühtlustatud on siiski ainult ortograafia, mitte enam sõnaõpilisi iseärasusi (kui neid aga alati oli võimalik eraldada?), rääkimata lauseõpilistest. 19. sajandi töödel on ka õigekirjutus jäetud täitsa muutmata. Kommentaar piirdub lühikeste eluloo-andmetega ja raskemate väljendite seletusega.

Alguseks on ilmunud kolm hilisaegsemat köidet: IV, V ja XIV. Neist sisaldab esimene mõned keskaja legendid, elulood ja kirikulaulud, paremad algupärandid Agricola' üllatavalt rikkast elutööst, pikki näiteid reallt 16., 17. ja 18. sajandi autoreilt. Kirjanduses kõige olulisemat, ajajärgu miljööd, maailmakäsitust ja elutunnet väljendab ka näit. S. A. Forsius'e füüsika, mitte ainult juh. Cajanus'e võimas surmalüürika või Salamnius'e messiaad.

V köide täitub 18. sajandi õpetatud autorite töist, eesotsas Porthan'i valdava ja nüüdseni värske rahvusteadusliku toodanguga: epohhitegevast ja meiegi rahvaluule uurimisele tähtsast „De poësi fennica'st“ ükski on toodud ligi 50 lehekülge. Edasi näeme esimest soome reisikirjeldust P. Kalmi'lt (Ameerikast a. 1747 jj.) ja valgustusaegse põllumajanduse teooriat P. A. Gadd'ilt (vahest ehk liigagi palju?).

XIV köide esindab kõiki loetavamaid ilukirjanduslikke ja ajaloolis-rahvuslikke teoseid soome ärkamisaja autoreilt: Ahlquist-Oksaselt, Julius Krohn-Suonio'lt, Genetz-Jännes'elt, Kramsu'lt, Erkko'lt j. t.

Kokkuvõttes — sellest valmib Soomes suurteos, mille sarnast eestigi kirjanduse- ja kultuuriloost vajame varem või hiljem. Ak. Emakeele Seltsi keele- ja Ak. Kirjandusühingu luuletekstide kogu, E. Kirj. Seltsi eesti autorite seeria, paiguti ka Kruus'i „E. Ajaloo lugemikud“ täidavad selle aset ainult osaliselt ja loodetavasti ajutiselt. Ka vähem laiutatuna kui Soomes avaks selline süstemaatiline ürikustik meiegi kultuuri- ja kirjandusloo tundmisele palju avarama ja rikkama aluse. Ning oleks aeg ka meil mitte nii kramplikult vahet teha eesti- ning muukeelse kirjanduse vahel, kui see vähemalt millegi poolest kuulub meie maa kultuuriloolisse tervikusse.

*

Edasi on soome kirjandusteaduse alalt mainida paar suuremat uurimust, millest kummastki on ilmunud esimene köide. Need on *Martti Jukola*' „*J. H. Erkkö*“ I (471 lk.) ja *Aarne Anttila*' kaustakas „*Elias Lönnrot*“ I (408 lk.). Esimene, enam biograafiline kui kirjanduslooline, laseb vaadata soome järelärkamisaega, 1870-te ja 80-te aastate kultuurivõitlusse, teine on möödapääsematult vajalik kõigile, kes tahavad ligemalt mõista „*Kalevala*“ sündi ja kogu sellega seotud suurt aega.

Anttilagi teos taotleb valgustada Lönnroti välist elulugu ja teotsust enam kui ta loomingu kunstilist külge, kuid asjatundliku kirjandusteadlase vähesedki märkmed avavad palju uusi vaatekohti ka viimasele.

*

Soome Kirjanduse Seltsi sajandijuubeliks ilmus üheselmsel tüse köide ajakirjast „*Suomi*“ (V, 12 osa), kus antakse põhjalikud ülevaated seltsi tegevusest üldse (K. Krohn), rahvahariduse alal (N. Liakka), soome kirjanduse edendamises ja uurimises (V. Tarkiainen), soome rahvaluule kogumises (M. Haavio), ajaloos j. m. s. (K. Blomstedt), keeleuurimises (M. Niinivaara) ja kirjastamises (S. Haltsonen).

Kirjanduseõpinguid soodustava käsiraamatuna mainitagu *J. A. Heikeli*' „*Tyylitaito*“. Selles tutvustatakse võrdlemisi rahvalikult ja üldjooneliselt sõnastusstiili peanõudeid, teostetrükkitoimetust, ja antakse viimaks rida eeskujunäiteid artikli-, novelli-, ajaloo-, reisikirjelduse- ja muiststiililiikidest. Kuigi teos ei paku palju uut ja mõne seletuse vastu tuleks vaielda, võib ta loodetavasti olla kasulik meilgi, näit. keskkoolides.

*

Maailmakirjanduse uurimist või vähemalt tutvustust jätkab dr. R. Koskimies, seekord teoses „*Walter Scottin mestarivuodet*“ (W. S. meistriaastad). Teema on aktuaalne, mitte üksi et a. 1932 möödub 100 aastat Scott'i surmast, vaid ka, et selle hiidliku tahte- ja kujutusjõuga meistri loodud ajaloolise romaani žaanr ise viimasel ajal uuesti on leidnud huvi ja viljelust. Uurimuse autori hiljutine reis Šotimaale on aidanud teha ka miljöökujutust värskemaks ja elavamaks.

3. Muu kultuurilugu.

Kogu soome ajaloo uurimisele põhjenedes jätkab oma ilmutist *Kansallinen Elämäkerrasto, me* „*Biograafilise Leksikoni*“ vaste, kuid juba uues väljaandes ja vastavalt soome oludele mitu korda suuremana (5 köidet, umbes 3000 lk.). Nüüd on sellest valminud kolmas köide (tähed J—M), mis sisaldab muu seas terve rea soome suurte kirjanikkude elulugusid (*Järnefelt*, *Leino*, *Kallas*, *Kivi* j. t.).

Jätkavad oma ilmutist ka mitmed rahvuslik-ajaloolised suurteosed. Nii on turul *Juvelius*'e „*Suomen kansan aikakirjat*“ (Soome rahva ajaraamat) juba neljas 650-leheküljeline köide, mis käsitleb laialt ja piltlikult Põhjala kõige dramaatilisemat ajajärku, a. 1680—1721. Samuti eelmise võistleja *Söderström*'i juurest, *Karimo*' „*Kumpujen yöstä*“ (*Kalmude ööst*), oma ilukirjandusliku vormiga ja toreda pildistusega küll rahvalikum, kuid

vaevalt huvitavam. Lõpule jõudnud on lai ülevaate-teos maailma-sõja-aegsest soome jäägrite liikumisest, K. A. Wegeliuse „Routaa ja rautaa“ (umbes Jääd ja rauda). Viimne, neljas köide käsitleb üksikasjaliselt tegevust Põhja-Soomes, kus see seisis peamiselt Saksa sõjaväkke iseseisvusvõitluse jaoks ette valmistuma minevate noormeeste edasiküüditamises Rootsi poolele. Et see polnud kerge ja hädaohuta, näitavad mitmed lõomingud Vene sandarmivägedega, suure ettevaatusega korraldatud usaldusmeeste võrgust hoolimata. Kogu teos valgustab väga iseloomulikult soome ja eesti põrandaaluse liikumise ja iseseisvustöö määratud erivust: kuna see meil sündis pea ainult ühenduses Vene radikaalidega ja kandis enamasti sotsialistlikku ilmet, vähemalt „ametlikult“ taotles ainult Vene revolutsiooni, kuna eesti rahvuspüüdeid omade kaaslastegi poolt hurjutati „šovinistlikeks“, oli see Soomes puhtrahvuslik ja reaalselt, Saksa poolt toetatud iseseisvusesõda ette nägev. Mõistame, kuidas nii sootuks teisesihilises põrandaaluse romantikas kasvanud soome intelligentski oma poliitilisi vaateis ja välissuhteis on arenenud üsna teissuguseks kui eesti oma.

Kord juba sõdadest kõneldes: on hakanud ilmuma ka pikem uurimus maa igiaegsete vaenlaste sõjakunstist: E. Kuussaari „Venäläisten sotaito I“. Teos on avaralt huvitav, käsitelles muu seas ka Vene hävituskäike Eestisse, kuni suure Põhjasõjani.

Ja vastujõuna: on avaldatud pooletuhandeleheküljeline foolio-kaustas ülevaade soome praegustest kaitsejõududest „Suomen puolustusvoimat“. Selle peaosaa moodustab tore sügavtrükkis pildistik sõjaväe ja kaitseliidu asutistest, manöövritest, laevastikust, sõdurite elust jne.

Miks mitte siin nii militaristlik-lapualises ühenduses mainida ka maailma suurima sõduri, jumalavitsa, Euraasia hirmu elulugu? See on inglase Harold Lamb'i järgi tõlgitud „Džingis-kaan“; kogu oma teaduslikkuses stiilne ja põnev nagu muinasjutt.

*

Kunsti ajalugu esindab tuntud prof. Carolus Lindbergi „Pohjolan rakennustaide“, kahe ja poole saja leheküljeline rohkesti pildistatud ülevaade ehituskunsti arengust Põhjas. Mainitud geograafiline ala on võetud sõna laiemas mõttes ning haarab mitte üksi Skandinaavia, vaid kõik Balti mere rannad. Kahjuks pole autoril, nagu ta isegi mõönab, võimalik olnud täita oma ülesannet ühtlaselt kõigi maade suhtes. Nii on Eesti täht-ehitisist käsitletud võrdlemisi vähesed, ja ainult varemaist ajajärgudest, gootikast ja renessansist. Allikaistki pole tarvitatud muud kui ainult Neumann'i vananenud teosed. Kuid igatahes annab see huvitava kunstiloolise tausta, mis hästi aitab selgitada meiegi arhitektuuri põlvnemist.

*

Soome maa dete adus selle sõna kõige laiemas mõttes võib pühitseda tähtsat kultuurivõitu ja pikaajalise töö päädimist: on valminud põhjanev suurteos kogu soome geograafilis-majanduslik-ajaloolisist teadmeist, „Suomen maa“, sama, mille eeskujul teatavasti algatati ka meie koguteos „Eesti“. Viimne, äsjailmunud köide on arvult kümnes ja käsitleb Oulu lääni põhjaosa, siis Lapimaad tema määratute laantega ja tunduritega kuni üles Petsa-moni. Eesti vasteist erineb see meeldivalt juba oma välimusega,

mida ilustavad enam kui kakssada sügavtrüki pilti erilehtedel. Viimaks on siis üksikasjaliselt valgustatud seegi Lääne-Euroopa senini tumedaim nurk, mis aastasadasid on püsinud saladuslikuna ja igasuguste saagade ja nõialugude luulendatuna. Aga just nüüd äratav see seda enam turistlikku huvi ja arvatavasti leiab esimene tsivilisatsiooniteema südamesse — maailma esimene autotee Jäämere äärde rohkesti tarvitust. Juba ongi vastav ekskursioon võetud ka IV Soome-Ugri kultuurkongressi kavva.

*

Etnograafia ja keeleteaduse vahele kuulub üsna omapärane Ahti Rytköse raamat „Savupirttien kansaa“ (Suutsutarede rahvast). Soome rahvakeele sõnastiku jaoks materjali kogudes kirjeldab autor siin ühtlasi kogu selle kaduva kultuuripiiri elu, mitte ainult üksikuid elamisvahendeid, tarberiistu, nende tarvitust jne., vaid ka muid rahva töid, kombeid, usulis-elutundelisi mõisteid ja üldse rahvast ennast psühholoogilisegi nähtusena. Viimast eriti oma isikliku, elava ja humoristliku vaatlus- ja kujutusviisi tõttu, mis ühes hulga toredate piltidega teeb raamatu mitte üksi täpsaks teadmisteoseks erikuile, vaid ka päris huvitavaks lugemismaterjaliks muile. Kas midagi samasugust võiks teha mõni „muuseumimees“ kord meilgi? Sellisesse muinasmaailma sisse elada pole otseselt eluvajalik, kuid romantikanagi on see elurikastav ja puhkustandev — nagu suvitus kuskil metsakülas.

*

Keeleteaduse ja stilistika ühismaid harib Soomes teatavasti lektor E. A. Saarimaa. Tema nüüdne „Huonoa ja hyvää suomea“ (Halb ja hea soome keel) koostub praktilisist juhistest keeletarvitajaile ja käsitleb, umbes nagu mõned vastavad Joh. Aaviku kirjutised meil, eeskätt mitmesuguseid väärorme, alates hääldamisest, jätkates käsiteludega sõna- ja tuletusõpilistest seikadest ja lõpetades lauseõpiliste nõuete ja soovidega. Raamat on soovitatav meie soome keele õppijaile, kuigi alles viimasel astmel.

Üsna algajaile ja Soome sõitjaile seevastu on ilmunud abiks Leeni Vesterise „Soome-eesti miniatuursõnaraamat“, mis vestitasku-formaadis siiski jaksab sisaldada oma 12 000 tähtsamat sõna.

*

Selleaastane Kalevalaseuran vuosikirja XI (Kalevala Seltsi aastaraamat) on võrdlemisi spetsialistlik. G. Heltingius jutustab oma elavaid mälestisi Lönnotist, mis veelgi täiendavad tolle kuju sõbralikkust ja tagasihoidlikku energiat. Väinö Salminen esitab hulga andmeid muinassoome, ingeri ja eesti kiigest ja kiigelauludest. Viimastes on esikohal tundeluule või ka armastusaineline ballaad ja neid laulsid pea ainult noored poisid ja neiud, mitte enam lapse-emad. Pikemaid eepilisi laule ainult õpiti vahel kiigel, tasakesi õõtsudes, lauldi aga enamasti kedrates, last hällitades või muil puhkudel. Kiigelaulude algupära ja levimisloo jätab autor puutumata. Umbes samalaadiliselt puhtkirjeldav on Karin Salmise pikk ülevaade ingeri naiste rõivaist ja käsitöist nagu need esinevad rahvalauludes. A. Hämäläinen käsitleb „üht kauge põhja hoonevormi“ — neljanurgelist, turbakatusega suvekoda ja suveaita, leides need olevat mõjustatud muinasskandi-

naavia vasteist. Samuti puhtetnograafiline, kuid palju laiema võrdlusmaterjaliga on I. Mannise uurimus sõidukeppidest ja muist rõngaskeppidest. A. M. Tallgren selgitab arheoloogiliste leidude abil Lääne-Siberi kultuurpuutlusi Kristuse sündimise ajal, leides, et sellal on tuhat aastat varemini tekkinud „Permi kultuur“ saanud tugevaid ja elustavaid mõjustisi Kesk-Aasiast. A. Ryt-könen kirjeldab põhjasavo noota ja selle tarvitust. Heimi Hei-minen annab lühikese pildi Värmlandi soomlaste Uko-pühadest, mida peeti külviaja ning jaanipäeva vahel, kui pöud ähvardas vilja. Astrid Reponen kirjeldab veel huvitavamalt metsasoomlaste „eavihtlust ehk armuvihtlust“, millega emad püüdsid anda õnne oma täisealistunud tütreile, samuti „rõõmuvihtlust ehk ilosauna“, millega õnnistati mõrsjat ja peigmeest üheskoos. Oma kandleuurimisi jätkab A. O. Väisänen, seekord kandle ühendusest hüpleva puuhobusega. Lõppeks jälgib taani Kalevala-sõber F. Ohrt loitsudes esineva Jordani algupära ja A. O. Väisänen annab aastaülevaate Kalevala Seltsi tegevusest.

*

Folkloristlik-etnograafilisel alal pakuvad üldisemat huvi prof. Rafael Karsten'i laialt-ammutatav „Luonnokansojen uskonto“ (Loodusrahvaste usund) ja kõige pealt Kaarle Krohn'i „Tunnelmarunojen tutkimuksia“ I. Nõndaks: Pärast aastakümnete pikkust tegelemist eepiliste lauludega on siis „soome meetodi“ vanameister jõudnud avalikkusse ka oma runolüürika uurimustega. Esimene osa käsitleb laulusid laulust ja laulikust. Siingi püütakse jälgida iga üksiklaulu sünni-aega ja -paika, osutatakse muu seas mitme soome laulu eestilist algupära ja ümberpöördult. Aga see on siin veelgi raskem kui eepika puhul ja teose peahuvitavus seisab pigemini selles, et ta kokkuvõtlikult esitab lauludes enestes leiduvad andmed laulikuist, nende laulmise viisist, laulja tasust, laulu põhjustest, ajast ja kohast, laulude paljustest, aineist ja mõjust, laulude arvustusest j. m. s.

Selgub, et laulud võrdlemisi selgelt jagunevad meeste ja naiste omiks. Neist on viimased ülekaalus, ja eriti subjektiivsed, oma „mina“ elust, kodu ümbrusest ja abieluhädadest kaeblevad või neiu-rõõmudest ilutsevad. Rohked Eestist põlvnevad leelud on oma toonilt kergemad, Lääne-Soomest Karjalasse rännanud lauludes kajavad aga kõige masendavama mure ja surmaigatsuse helid. Meeste laulud seevastu on enamasti Lääne-Soomest ja neid on levitanud, sageli loonudki paariti ümberhulkuvad noored vaimulikud õpilased (teinid). Looduse asemel oli nende laulupaigaks tuba võimalikult paljude kuulajatega, kellelt nad palusid tasuks raha, toitu ja õlut. Sellest ka nende sootuks mehisem ning iseteadlikum, enam-vähem kutselaulikutele omane väljendusviis.

Et Eestis pole säilinud kangelaseepikat, kuigi esineb üksikute kangelaste nimesid, seletabki Krohn eriti sellega, et vallutajad siin ei lasknud tekkida omakeelset vaimulikku seisust, kes oma õpiajal rännates oleks vastavat eepikat edasi kandnud ning arendanud. Eriti teinidele võib Soome olla tänulik ka oma rohke loitsu- ja legendiluule, samuti oma runostiku kõrge intelligentsuse ja luuletaseme eest. Võib olla koguni, et siin pole puudunud keskajal ka ilmlikud rändlaulikud, nii siis otsekohe sed vasted Saksa spielmann'idele ja Vene skomorohh'idele, kellele laulmine oli ametiks ja kes oma programmi hankisid elemente kõrgemaistki hariduspiiridest.

Ühe sõnaga, Krohni uus teos on enam kui ükski teine kaasuudis seotud ka eesti rahvaluulega ja osutub mõödapääsematuks igale selle uurijale.

Lõpuks ainult bibliograafiliselt neli teost muudelt kultuurialadelt. Poliitilis-ühiskondlikest küsimustest: Antti Eräs'e vestlev-kritiseeriv „Valtiollinen tervahöyrymme“ (Meie riiklik tõrva-aur). Pedagoogidele: koolijuhatajanna Matilde von Troili kõned õpilastele „Elävät liekit“. Filosoofidele: Antero Rinne' põhjalik „Individualismin eetillinen arvostelu“. Teoloogidele: Alekski Lehtose veelgi laiem ja põhjalikum „Kirkon pyhät toimitukset“, peaasjalikult ristimis-, laulatus- ja matmisrituaali aja-loost ja tähendusest.

A. Anni.

Kirjanduslik ülevaade.

Eesti vanasõnad. Suurest korjandustest kokku põiminud M. J. Eisen. Teine täiendatud trükk. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1929. 108 lk. Hind 1 kr., kalingurkõites 2 kr. 50 s.

Mitte folkloristlikus, vaid esteetilises huvis on pöördutud selle, praegu ainsa müügiloleva vanasõnadekogu poole.

Meil oleks vaja hästitoimetatud valikut selle 70 000 vanasõna ja kõnekäänu tundmaõppimiseks, mis on koondatud Eesti Rahvaluule Arhiivi.

Eesti vanasõna trükitraditsioon ulatub aastani 1660, mil on H. Göseken'i eesti keele grammatikasse ja sõnaraamatusse (*Manuductio ad Linguam Oesthonicam*) põimitud esimesed eesti vanasõnad, arvult ligi 80. Suurem kogu, 525 numbrit, ilmub neid A. Th. Helle' eesti keele õpetuses (*Kurzgefasste Anweisung zur Ehstnischen Sprache*), 1732. Ka Hupel'i grammatika (*Ehstnische Sprachlehre*), 1780, sisaldab umbes 500 vanasõna, mis väljajätte ja lisandamisega on omandatud Helle' keeleõpetusest. Esimene eri raamatuna ilmunud kogu on V. J. Stein'i *Üks kubu Wanu-sõnu ja wanu kõnekombeid*, 1875. Teine, F. J. Wiedemann'i *Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten*, 1876, võtab kokku kõik enne teda trükkis ilmunud ja ta enese ning muude käsikirjalised kogud. Esimeses sisaldub umbes 1260, teises umbes 3000 vanasõna. Siis järgnevad M. J. Eisen'i kogud: *Meie vana hõbe*, 1913, ja *Eesti vanasõnad*, 1914, mille 2. tr. on praegu kõne all. Esimeses leidub umbes 400 vanasõna ja 1100 kõnekäändu, teises umbes 2500 numbrit vanasõnu. Vahepeal on ilmunud veel A. Tõllassepa *Vanasõnad ilmadest*, vist 1920, meetodilt ainus teaduslikke nõudeid taotlev kogu, kuid selle umbes 600-numbriline sisu ei kuulu kahjuks vanasõnade, vaid rahva kommete ja uskumuste alale.

Erinevalt eelnenuist on Eisen oma kogudes, nimelt esimeses kogus ja teise kogu 2. trükkis tähestikulise liigituse asemel püüdnud järjestada sisuliste alade järele, lisades seega ülevaatlikkust. Kuna Eisenil on võimalik olnud oma valik koostada suurema ainekogu põhjal, siis paistab see ka valitum ja mitmekesisem võrreldes eelmistega, kus vähest ainekogu omades avaldati kõik, mis oli saadaval. Kuigi ma neid edusamme õiglaselt tunnustan, tahaksin ometi teha mõned märkmed liigituse ja valiku kohta.

Vanasõna on alles üsna vähe uuritud ala ja eriti söödis on see Eestis. Seetõttu puudub ka vanasõnade objektiivsel alusel tehtud

liigitus, mis ettenähtavalt on raske ning tülikas töö. Nagu tähendatud, on meie vanemad kogud möödunud sisulisest jaotusest ja pakunud tähestikulist, vanasõna esimese sõna alghääliku järele. Rääkimata sellest, et see tunnus on puhtväline, tuleb siin lisaraskusi sellest, et tihti pole sõnade järg kindel, mistõttu vanasõna peab esinema korduvalt (näit. Wiedemann'il). Uuemal ajal katsetatakse igal pool sisuliste jaotustega. Nii on F. Tetzner'i saksa vanasõnade kogu korraldatud tähestikuliselt esinevate sisuliste märksõnade järele. Samuti on soome suur vanasõnade kogu *Kokoelma Suomen kansan sananlaskuja*, 1906 [A. V. Koskimies], jaotatud hulka sisulisesse peatükkesse ja alapeatükkesse, tähestikulist liigitust tarvitamata.

M. J. Eiseni jaotused püüavad haarata suuri elualasid. Siin oleks tähtis, et liigitus oleks hõlpsasti läbinähtav ja tunduks loomulik ning loogiliselt õige, s. o. et jagamisliikmed üksteist välja suleksid. Kogus *Meie vana hõbe* jaotatakse näit. järgmiselt: 1. Elu ja olu, 2. Töö ja tegemine, 3. Aeg, 4. Valguse ja varju küljed, 5. Kassikulda: A. Eksitavad vanasõnad, B. Mürgised vanasõnad. Ilmesti ei ole liigituse alus ühtlane ja vanasõna leidmine pole sugugi lihtne.

Praeguse väljaande liigitus on tunduvalt mitmekesisem ja loogilisem: 1. Maailm, 2. Inimene, 3. Töö, 4. Elu, 5. Kodu, 6. Loomad, 7. Linnud, 8. Jumal, 9. Vanapagan. Võib-olla saaks süsteem veel parem, kui vahetada nimetusi ja liita mõned alad, nii et jääks ainult: 1. Eluta loodus, 2. Inimene, 3. Loomariik, sest kui alatakse loodusteadusliku jaotusega, siis peaks see järjekindlalt läbi viidama. „Töö“, „Elu“, „Kodu“, samuti „Jumal“ ja „Vanapagan“ (ühe sõnaga „Usund“) kuuluksid sisuliselt sama hästi „Inimese“ juurde kui seltskond, ühiskond, kasvatus, õigus jm. inimühiskonnale omased nähtused. Ja usundit pole ju ka väljaspool inimühiskonda olemas. Punktid 3, 4, 5, 8 ja 9 oleksid siis sisuliselt vaid p. 2. alaliigid. Samuti võib punktid 6 ja 7 ühise ülemmõiste alla viia.

Ka alajaotusis on püütud teostada sisuloogilist, mitte tähestikulist järjekorda, mis esialgu raskusi pakub, sest et autori loogiline süsteem selgub alles süvenemisel, pealegi et eessõnas selle võtit pole antud. Igatahes tundub seegi jaotus mõnesugustele paremustele vaatamata ometi kaunis ebamugav. Vististi oleks ülevaatlikum olnud rohkeid alaliike tähestikuliselt korraldada.

Kogus esineb ka ebajärjekindlusi antud süsteemi vastu. Näit. ei käi kohe raamatu esimestest viiest näitest neli mitte füüsilise maailma, vaid inimühiskonna kohta jne.

Mõningaid eriarvamusi põhjustab ka valik. Nagu juba sisuloendist selgub, on raamatus puudutatud õige mitmekesiseid üsna rohke ainekuga alu. Et seisukohta võtta pakutud valiku kohta, tuleks katsuda vanasõna olemusele ligemale pääseda.

Vististi on olemuslikku tabatud, kui väita: vanasõna on tilluke sõnakunsti-teos, luule miniatuurliik, mis väljendab populaarset, õpetliku tendentsiga mõtet tihendatud, omapärasel vormis. Kuna vanasõna esindab erilist luuleliiki, luule aga nõuab kujukat, vaatlikku vormi, siis vastavad täiuslikumalt vanasõna mõistele need vanasõnad, mis väljendavad mõtet pildis. 'Õigus õieli all, kõverus kõhuli peal', 'Nälg naerab noore naise, tühi kõht tüdruku'. Seesugune pildivormiline, huvitava metafoori kujuline vanasõna on niiviisi väike allegooria. Olles täiuslikemad, on seesugused kunstivormilised vanasõnad ühtlasi kõige mõjuvamad, sest neis ei avaldu mitte üksi proosaline elutarkus, vaid ka tõeline luulelend. Piltlikkude vanasõnade veetlus seisab lisaks veel selles, et nad annavad kuulajale väikesi mõistatise

mõistatada. Piltlikkus avaldub, nagu esitatud näiteistki näha, asjade või abstraktsete mõistete hingestamises, mis võib ulatuda täieliku personifitseerimiseni. Kunstiväärtuslikes vanasõnuses (siingi toodud näiteis) kohtame ka luule väliseid vormitunnuseid: alliteratsiooni ja assonantsi, vahelduvaid rütmivorme 2—3—4 tõusuga, mõnikord esineb rahvalaulu trohheus. Edasi võime neis näha arengut nõrgalt-siduvast mõtteriimist lauseliikmete korrespondeerimise ja täieliku parallelismini. Mõningais tuleb nähtavale lõppriim: 'Uhkus ajab upakile, ahnus käima kâpakile'. 'Väike varas võlla, suur tõlda'. Või sõnakordus: 'Ori magab õrre peal, vaeslaps varna peal'. Peale muu on vanasõna sõnastus haruldaselt säästlik ja selle tiheduse tõttu omandab vanasõna erilise intensiivsuse. Et vanasõna peab rahva suus elama, käibel olema nagu raha, siis vajab ta sellist ilmekat ning hõlpsasti meeldesõõbivat vormi.

Mida enam leidub vanasõnas siinloendatud vormitunnuseid, seda suurem on ta luuleline väärtus. Seejuures ei tohi unustada ta ilma-vaatelist ülesannet ja õpetavat sihti, sest vanasõna vastab inimese vajadusele, oma elu vormuleeritud põhimõtete järgi korraldada. Vanasõna täitis vanemal ajal seda ülesannet, mida tänapäev trükitud õpetlik kirjandus ja ajalehed. Nagu inimühiskonnas üldse vaated ja seisukohad on erinevad ning vastakad, jagunevad ka vanasõnad *m o r a a l s e i k s*, mis esitavad hea inimese rahvalikku ideaali, *a m o r a a l s e i k s*, mis õpetavad ilma tundma nii, kuis see on, pakkudes seega kasulikke näpunäiteid, ning *a n t i m o r a a l s e i k s*, mis pooldavad teadlikku egoismi. Sageli, õigem enamasti, ei vaadelda vanasõnu välja andes neid mitte objektiivse rahvaluuleteadlase või kirjandusliku inimese silmaga, vaid moralistina, kusjuures siis viimased kaks liiki vanasõnu armu ei leia. Ka M. J. Eisen'i suhtumine näitab, et ta on rohkem kõlblane kui teadlane või maitse-inimene (vt. eriti ta raamatukest *Walekuld*, 1902, ja kogu *Meie wana hõbe*, kus ta pikalt polemiseerib rea amoraalsete ja antimoraalsete vanasõnadega).

Vanasõnadega lähedalt sugulased on *k õ n e k ä ä n u d*. Üleminekud ühest teise on hõlpsad ja sagedad. Nood piltlikud käänuud on määratud kõnele jõu, värskuse ja kujukuse lisamiseks. Õpetust nad ei sisalda.

Kui esitatud määratluskatse seisukohalt vaadelda M. J. Eiseni kõnealust kogu, siis jätab selle valik mõndagi soovida. M. J. Eiseni enese määritus, mille järgi ta valikuteostust tuleks hinnata, on küll samasihiline, kuid tunnuseilt vaene: Iga rahvas on oma „tähelepanekuid elust ja maailmast aja jooksul pununud lühikesisse, tuumakaisse, kergelt meeles seisvaisse lauseisse“. Need omandanud lõpuks „kindla kuju“. Aga et vanasõnaks saada, pidavat lause „peale eneses sisalduva elutarkuse ilmuma veel luulelisel kujul, ehk avaldama sündsaid võrdlusi, ehk muidu olema keele poolst kaunis“. Eisen mainib vanasõna vormiprintsiibina veel mõtete parallelismi. Ent seda enam huvitab teda vanasõna sisuline iseloomustamine.

Aga kui asuda seisukohal, et vanasõna esindab iseseisvat luuleliiki, mil oma vormitunnused ning ülesanne, siis peaks vanasõnade valik sündima nende tunnuste ehtsuse ja rohkuse, üldse vanasõna nii sisulise kui vormilise täiuslikkuse alusel. Ainult selle printsiibi valjul rakendusel võiks valik pakkuda ka esteetilist huvi. Selle printsiibi vastu patustab M. J. Eiseni kogu liiga sagedasti. Ses kogus leidub rohkesti väheilmekaid vanasõna-näiteid, tihti koguni mitmes teisendis. Näit. alapeatükis „Päriuvus“ (lk. 22)

antakse vanasõnast 'Kuidas känd, nõnda võsu' tervelt 11 samamõttelist teisendit: 'Kuidas känd, nõnda käbi', 'Käbi ei kuku kannust kaugele', 'Kuidas määnd, nõnda kasu', 'Kuidas tamm, nõnda tõru', 'Kuidas kana, nõnda muna', 'Kuidas tibu, nõnda tervis'; neile enam-vähem kujukeelseile lisandatakse veel lihtsõnastuses: 'Kuidas isa ees, nõnda poeg järel', 'Kuidas vanemad ees, nõnda lapsed järel', 'Kuidas ema, nõnda tütre', 'Ema ees, tütar kannul'. Paar lehekülge edasi korratakse teises ühenduses uuesti: 'Käbi ei kuku kannust kaugele'. Oleks vist aidanud paari ilmekama esiletoomisest. Või, et nad on nii stereotüüpsed, suurem osa neist üheks lauseks koondada: 'Kuidas känd (määnd, tamm, kana, ema, tibu), nõnda võsu (käbi, kasu, tõru, muna, tütre, tervis)'. — Tuuakse isegi nii lähedaid teisendeid nagu: 'Sõber aitab sõpra, Jumal kõiki', 'Sõber suretseb sõbra eest, Jumal kõikide eest' (lk. 30). — Esineb lohakusena koguni täpsalt samade vanasõnade kordumist samas paigas mõnekümne rea tagant, näit. lk. 31—32 alapeatükis „Oma“ 2 juhtu.

Tõsiasjast, et asjatut täiteainet on pakutud, ei saa siis mööda. Kokkuseadja isegi lausub eessõnas: „Tahtsin esiti lasta trükkida ainult pärle, aga siis oleks toode saanud liiga väike. Ei aidanud, pidin palju labasemaid, iseenesest mõistetavaid juurde lisama kogu täielikumaks tegemise pärast.“ Ühtlasi teatab ta, et valik on põimitud „oma suurest kogust“. Ja edasi: „Välja jätsin kombeõpetusega liiga ristiriisus seisvad vanasõnad, niisama niisugused tõeterad, mis käsitletavat ainet seletavad liiga looduselapse suuga.“ — Kõnealus kogus on tõesti palju pärle, ent parem oleks olnud, kui ainult need oleksid välja antud: „palju labaseid, iseenesest mõistetavaid“ ainult täiuslikkuse pärast juurde võtta on halb põhimõte. Ka on moraalne kriteerium, nagu juba eespool osundatud, liiga rõhutatud. Viimane piiratus seisab eesti ainekogude ainult osalises kasutamises, sest eesti vanasõnu ja kõnekäände on, nagu öeldud, vähemalt 70 000, neist M. J. Eiseni kogus aga vist mitte palju üle 10 000. Kõik need asjaolud on põhjuseks, miks kõnealusele, iseenesest väärtuslike kogule, täit poolehoidu ei saa avaldada.

Kuid unistaksin ometi edaspidiseks, kui praegune kogu on läbi müüdnud ja uue toimetamine päevakorda tõuseb, vanasõnade uut väljaannet tunduvalt teissuguseil põhimõttele, mis imanduvad eelarendatud mõtteist vanasõna kunstivormi ja sisu kohta. Unistaksin sellest, et uues valikus oleksid enne kõike muud vanasõnade esteetilised väärtused arvestatud, võimalikus lähenevuses nende olu ja ülesande ülemäärale.

Seks tuleks läbi töötada kogu Eesti Rahvaluule Arhiivi vanasõnavara, valida neist esteetiliselt tõhusamad, ainult põhitüübid kõige täiuslikumas vormis ja teiseid siis, kui neil on omapäraseid väljendus- või vormiväärtusi. Kuigi vanasõnu on alles vähe uuritud, on ometi paljudel juhtudel võimalik määrata ja juurde märkida vanasõna päritolu: kas *Piiblist*, saksa vahendusel antiikilmast või muist Lääne-Euroopa kultuurimaist või lõpuks Saksast endast. See tähendaks küsimist, kuivõrt meie vanasõnad on algupäraseid ja kuivõrt tõlked, ja selle küsimuse osaline vastamine avaks nende ümber avaramat perspektiivi. Kogu tuleks varustada asjatundliku sissejuhatusega vanasõnade kirjandusliku vormi mõistmiseks, seletustega vanasõnade sisust, ülesandest, levingust jne., niivõrt kui senine uurimine ja kokkuseadja omad tähelepanekud seda võimaldavad. Moraalstikud vaatekohad ei tohiks valikut mõjustada. Liigituse alusena oleks otstarbekohasem vist tähestikuline märksõnastik.

Säärane kogu, mis pakuks nii sisult kui vormilt täiuslikemat, mis oleks maitse, hoole ja asjatundmisega toimetatud, omaks vaidlematut kirjanduslikku väärtust ja oma haruldaste stiilivoorustega võiks mõnesugust eeskujut anda loovale proosastiilile. Kui sellele liita veel maitsekas valik kõnekäände nii Eesti Rahvaluule Arhiivist kui Akad. Emakeele Seltsi murdekogudest, siis tõuseks ta huvitavus ja ühtlasi stiililine rakendusväärtus kahekordseks. Selline kogu oleks väärtuslik süntaksi rikastamiseks mitte ainult stilistele, loojaile ja ülekandjaile, vaid igale keeletarvitajale nii sõnas kui kirjas. Võiks koguni tõusetada küsimus, kas ei tuleks samas ühenduses pakkuda valik ka mõistatist. — Minu meelest oleks sellise suurema kogu toimetamine meie kirjakeele ja kirjandusliku keele huvides hädavajaline; oleme sellega ammu hiljaks jäänud. Selline esteetilisil põhimõtteil tehtud valik oleks ka kasvatuseks otstarbekas kohasem kui moralistide valmistatu.

Tahaksin lõpuks mõne lisanäitega osundada vahasõna huvitava ilmavaatelsele sisule ja luulelisele väljenduskujule: 'Advokaadi tint ei kirjuta muidu, kui pead hõbevalget sisse viskama', 'Käsi puusas, täi pungas', 'Kes oma taldreku pealt keelega lakub, pistab teise omasse pea ikka silmist saadik', 'Kus mägi, seal mõis, kus kungas, seal kõrts, talud soo ja raba sees', 'Papi külmitt, koti sopp ega põrguhaud ei saa iial täis', 'Küll Jumal rikast rinnust hoiab, seni kui vaene järele jõuab', 'Külm paneb lindude aidaukse lukku', 'Piipu valva kui varast õõsi, muidu riisub su puupaljaks' jne. Seesugune ainestik äratab tõsist huvi selle vastu, mis 70 000 teisendis senini meie eest varjul seisab.

Olen M. J. Eiseni raamatu tutvustamiselt andunud tuleviku-unistustile. Lähtekohta tagasi tulles möönan veel kord, et raamat ka praegusel kujul rohkesti väärtuslikku sisaldab.

August Palm.

Hugo Raudsepp: Põrunud aru õnnistus. Komöödia kolmes vaatuses. Noor-Eesti kirjastus Tartus, 1931. 131 lk. Hind 2 kr. 40 s.

Raudsepa „haamri alt“ on valminud uus näidend peale sensatsioonilist „Mikumärdit“. Publik küsib: kas uusteos on eelkäinust veelgi huvitavam — vähemalt mõnes omaduses — või tuleb leppida mõõnaga pärast efektsaavutist?

Viimane etteoleetus tabab „Põrunud aru õnnistust“ lähemalt kui esimene. Pole imestada: „Mikumärdit“ on raske üle pakkuda — üle pakkuda nimelt samas, Raudsepale paratamatus följetonistlikus näidendizaanris. Ja kuigi „Põrunud aru õnnistus“ ei taha mõjuda otse samas suunas ega samade abinõudega kui eelnenud komöödia, siis ometi — kõrvalejäetu asemele ei tule küllalt muid potentse. Kõrvale on jäetud „Mikumärdi“ verivärske aktuaalsus aines — mis oli hooletu, kuid võidukas —, kihisev ja kõditav tänapäevsus, nagu seda võis skitsida siinsest elust endast. Selle asemel pakutakse nüüd mingit üle-tänapäevsust, mis on konstrueeritud kandma autori aforistlikke mõtteavaldisi, jutlustisi. Seesugune suund on andnud teose, mis kõigiti kunstlikum, üldisem, kahvatum eelnenust.

Siiski, teeb otse rõõmu näha, milliste naiivselt läbipaistvate, kuid mõjukate vana-komöödialikkude võtetega selgelt grupeeritakse ja nimevalikuga iseloomustatakse näidendi tegelasi. Kogu ehitise alusraamiks on redaktorid-vaenlased: Rasmus Noorkikas — Jermias Suurkukk; nende lehed kõlavad: „Kodumaa Meel“ ja „Isamaa Hää!“; nende lapsed on isamaalikult ristitud: Eha ja Lembit. Peale selle, need kahe vaenulise isa võsud toovad komöödiasse erilise

ristkonksu: nad on näidendi nooruslikuks armastajatepaariks ja — tipuks kõigele — nad on „punased“, koomilises vastuolus iseendi rahvuslike nimedega ja „mustade“ isadega.

„Romeo ja Julia“ traagilise motiivi teravmeelne kohandus ometi ei too asjasse suuremat jumet. Noortegelased on kõrvalised ja — kahvatud, elutud, vaatamata endi julgeile deklaratsioonile — „et me vanemad ei vääri armastust ega austust“ —, endi haisupommidele ja keelenäitamistele. Nad ei saa lähedaltki paari vastu „Mikumärdis“ (kus armastavad teineteist ka „vaenlaste“ — peremehe ja popsi — lapsed); kõige pealt aga: nad jäävad liiga varju selle mängu kõrval, mida mängivad nende isad, nende osa on liiga pisidekoratiivne.

Isad, Suurkukk ja Noorkikas, on mõlemad poliitilised suurused — nimedega iseloomustatud astmestikus —, mõlemad patriooidid — ent seda kirglikumas kukevaenus teineteisega. Igas vaatuses sõnalahinguid nende härrade vahel, enam või vähem veriseid, kuni sõna tõelise mõtteni: esimese vaatuse lõpul lööb Suurkukk Noorkikkale ärnitusehoos haamriga pähe. NB! Ka see on juba „Mikumärdis“ tarvitusel olnud võte, milleta siin pole toime tulnud. Lõppeks: mõlema vihamehe karakterite laad ning vastuolu jääb umbes samaks, mida nähti Joorami ja ta popsi puhul. Suurkukk suurustab ja on suurejooneline, mõnikord ei taipa pilget (pildiriputamis-stseen 1. vaatuses), andestab kergesti ja on heasüdameline, tagatipuks — idealist. Noorkikas — oma normaalses, pörutamata seisukorras — on sellevastu terav, täieline realist ja halastamatu võitleja, vastaste kaela käänaja.

Et need kaks tegelaskuju oma vastuolus osalt on korratud „Mikumärdi“ najal, see asjaolu on vähem tähtis kui teine nende omadus. Nad nimelt pole üldse mitte eeskätt elavad isikud, tõelised temperamendid, vaid tüüpideks konstrueeritud kujud, kelle juures tegevuski on vähem tähtis, kui teatavate efektjoonte demonstreerimine ja autori tahetud fraaside avaldamine. Tähtsam nendest, peategelane Noorkikas, peab endale isegi haamriga pähe koksata laskma, et pörutuse tagajärjel võida terve keskmise vaatuse esineda mingi alginimese hingelaadis ja propageerida sellekohast, Raudsepale nii südamelähedast elutarkust. Lõppvaatuses on ta jälle opereeritud endiseks või endisest veel vihasemaks politikuks. Kõik selle redaktori-kaksikinimese vihasus ega ta „põrunud aru õnnistus“ ei tee teda kaugeltki nii eluliseks tüübiks, kui seda on „Mikumärdi“ mõned kõrvalisemadki tegelased. — Noorkikka partner Suurkukk mõjub vahest enam isikuna (ta omab kindlmaid jooni, näiteks aumehe-ideoloogiat jne.), aga jääb seejuures ometi kuidagi lahjaks tüübiks. Olgu tähendatud, et tema kui politikamehe kuju tahab üldjoonis tabada üht väga tuntud avalikku tegelast, kuna Noorkikkale vastet tegelikkuses ei leidu.

Veel hoolimatumalt kui „kukepaari“ kujud on utreeritud Noorkikka naise Amanda osa. See on aiva väikekodanlise abituse, kohtluse, väsinuse ja kartliku egoismi kehastis. Saame kuulda, et ta kandnud nooruses nime „Silbergleich“, laulnud klaveri saatel „Röslein auf der Heide“ ja olnud isegi ilus; nüüd on ta ainsaks ülesandeks olla mehele söögitoa kella reguleerijaks. Koomikat tekitab, et seline tüüp peab võitlema oma noore, ilusa, igati teadliku ja energilise kõõgitüdrukuga — enda mehe pärast! Toogi naine, teenija Roosi, on vaid modernina paista tahtev konstruktsioon keskkooli-haridusest,

ženeerimatust kehalisest võlust, täiesti ebapsühholoogilisest karjermismist ja vaatest, et inimesel on õigus „enesevääriksile“ elamistingimusele. Ta aktiivsus meeste suhtes on tuttav joon Raudsepa näidendeist üldse, eriti „Mikumärdi“ naistegelasi — samuti kui ta kõrvalstuuruse, toimetusesekretäri Soogenbitsi nimelaad, väsinud elumehelikkus ning filosoofitsemine põlvnevad agronoom Seliohvist. Peale oma nime, mis tõesti väärib tunnustust — olles kohatav tegelikkuses, tuletab ta ühtlasi meelde commedia dell' arte rollinimetisi —, too ajakirjanik ei esita midagi ehtsalt isikupärast, kuigi on paindlik, osav — ja sagedasti tarvitab sõna „direktselt“. Peamiselt õigustab ta olemasolu see fakt, et ta on suuks, mille läbi räägib autor — selgitavalt kui ka ironiseerivalt (veel enamal määral kui „Mikumärdi“ Seliohvi kaudu).

Nii näeb välja „Põrunud aru õnnistuse“ tegelaskond. Selle rühmitus grupeks ja vastastepaareks on konstrueeritud võrdlemisi osavasti, samuti kui nimestatudki klassilise vana rahvajandi koomikaga; kujud ise aga ei küüni moderne euroopalise komöödia tasemele, mis nõuab tegelaste psühholoogilist elulisust, sellele põhjendatult huumorit ja koomikat. Raudsepa kujude elulisus põhjendub — peale teravmeelitsuse — ainult nende üksikuil, aja või klassi vaimust tingitud joonil; nad pole täieliste inimestena mitmetahulised, usutavad. Nad on lihtsustatud — ja pandud kõik vaimukusi välja mõtlema. Vahest mõned tegelased „Mikumärdist“ on, hästi näidelduina, päris-inimeslikumad; too komöödia üldse näitab Raudsepal haruldast reaalsuseläheduse-kallakut. „Põrunud aru õnnistus“ aga, tahtes olla vastandina „Mikumärdile“ just hästi kavetatud, konstrueeritud, pakub üldiselt paberlikke tegelasi. Eriti kahvatud on Eha ja Lembit; nende keskkooliõpilaste-noorkommunistide kõneviis on tehtud robustsuse ja raamatulisuse segu, ja usumatu kogu nende politika, eriti võrreldes meie noorsooga tegelikkuses.

Oleks mõeldav, et utreeritud tegelaskujudega ometi võiks saavutada põneva komöödiasündmustiku. Tegelikult on lugu siit küljelt halb — halvem, kui lavateadlikust Raudsepast seda ootaks. „Põrunud aru õnnistus“ ei esita õieti ühtegi läbikäivat võitlusevahetkorda; isegi teise vaatuse lõppedes — vajalikul kõrguskohal — ei jää põnevustunnet, ootust: ei saa üldse uskuda, et Roosil tulevikus korda läheb Noorkikast tõesti vallutada, eriti kuna ju too peab opereeritama endiseks, normaalseks ja kombeliseks suurtegelaseks. Tasandubki komöödia lõpu olukord alguse taoliseks, ja kogu sündmustiku tulemuseks jääb ainult, et teenija Roosi saab „Kodumaa Meele“ kaastööliseks ja et „komsomolid“ viskavad Noorkikka kabinetti haisupommi.

Sel haisupommil on eriline osa näidendis, otse sümboolne tähendus kogu teose kohta. Tema pärast õieti on olemas Eha ning Lembit ja, võiks öelda, kogu „Põrunud aru õnnistus“. Raudsepp nimelt laseb komsomolidel pajatada dialoogis põrutatud Noorkikkaga: „Haisu! Ah haisu? Aga mida taotleb hais? — Taotleme sellega... kasvatavalt mõjuda! — Haisupommega oma vanemaid õilistada? — Tõrvamised parlamendis... must pesu ajalehis... Paar haisupommi sinna sekka häbematult sümboolne!“

Nii siis, Raudsepp ise teeb „Põrunud aru õnnistusega“ haisu, et „kasvatavalt mõjuda“ avalikule elule. Ent peale selle ideelise, õigustava vürtsi lehkab komöödias veel terve rida erihaise: Soogenbits gaasitab peategelaste kodanlust, kõriloikajalikkust ja partei-politikat (osalt teeb seda ka Noorkikas, põrununa); Roosi —

majaprouade seisust, perekonda ja kõlblate vaadete ebausku; Lembit ja Eha — endi vanemate mustasajalisust ja kogu vana sugupõlve valskust. Nende tegelaste „idealism“ on nauditav muidugi ainult üha kihiseva ja torkiva aforismistiku tõttu, milles ta avaldub.— Kogu sümfooniat aga läbib ja kostab tast üle üks spetsiifiline, nüüõelda positiivse — mitte üksi kristliku — laadiga aroom: seda laotab intensiivsemalt Noorkikas oma põrunuseperioodil. Ta on kontsentreeritud umbes sellisesse lausesse, nagu: „Ah mis õndsalik on tunda, kuis elu mahlad kohinal tulvavad olemise põhijuurist, ürgallikaist!... Ma mõtlen nüüd sügavamate organitega... Kui toanéitsi Roosi praegu mu kõrval lebaks — küll see oleks maailma-ajälooline sündmus... Kultuur, mille tegime, haiseb... Laskem elujoa! voolata pühas süütuses... Laseks püksid alla ja oleks loomulik!“

Lugu selle filosoofiaga on tõsisem, kui võiks paista siin väljanopitud näiteist. Teda on Raudsepp levitanud ka teoretitsevais kirjutisid, arvustanud praeguse kultuuri ja konstruktsiooni mädasust ja propageerinud selle asemele loomulikkust ning vitaalsust. Igatahes, kui kuski, siis küll komöödias on too „teooria“ omal kohal; ja kui kasvatavalt mõjuda tahtmine on enam „Põrunud aru õnnistuse“ õigustuseks, siis tõeliseks tõukejõuks ta kirjutamisel on olnud „elujoa“ kultus. Siit ka pealkiri, „Gore ot uma“ ümberpöördis paradokslikuks konsekventsiks. „Nii see on... maailm hukkub kord mõistusest. Eros loob, vaim ainult tapab!“ (Soogenbits, 3. vaatus).

Ei või öelda, et ürg-raudsepalik erose-austamine oleks siin komöödias esitatud vormikalt. Teatav kleepuvus ja pealetükkivus seksuse lähedusel on Raudsepal üldine, monotoonne ning kestev. Lugu oleks sellise laadi väljakannatamisega ja kogu ürgsusepropagandaga „Põrunud aru õnnistuses“ juba õige halb, kui autor omajagu ei päästaks asja — skepsisega. Näidatakse üleoleku-distantsi iseenda lemmikideede vastu: Roosi, positiivseim tüüp näidendis, igatseb — vastupidi põrunud redaktorile — just pääseda kultuuri. „Nälgin seltskonna, kultuuri, vaimse elu järele“ (2. vaatus). Õieti on kogu lõppvaatus pühendatud arvetegemisele, keskmises vaatuses tärnanud naiivsete ning „ürgsete“ lootuste revideerimisele. Siin, selgemõistuselise ja resolootse inimesena mõjub Noorkikas isegi sümpaatsemalt kui varemini. Samuti on arvustavaks ja jahutavaks vaimuks Soogenbits, jällegi üsna mõjukalt — mõjukamalt kui oma frivoolsete külgede esitamisel. Lõppeks ka noorkommunism, mis on komöödias ilustiseks — eredaks modernseks dekoratsioonitaustaks tumedale nüüdispõlvele —, ironitseb iseenda üle: „Lembit: Et kui kodanlist aru põrutada... siis tekib päris priske kommunism!“ (2. vaatus; muide — ainuke realistliku stiiliga lause noorurite kõneluses).

Annus jahutust ja skepsist teeb veel väljakannatatavaks selle följetonifilosoofia korduse ja puhtamaks — viljelduse pärast „Mikumärdit“. Samas suunas aga jätkata on Raudsepal võimatu, kui tahta püsida kuigivõrt huvitavana. Siin ei päästa üksi selle suuna sümpaatlik alusjoon — sotsiaalne häälestus.

Nüüdki, kõige tahte juures pakkuda eelnenud näidendist erinevat, on siiski laenatud sealt tegelaskonna ülesehitust. Aga, nagu kuuldub, siin on literaarset laenu vist ka hoopis kaugemalt. Kummaline alusmotiiv — inimese vaimulaadi muutumine põrutuse tagajärjel ja uuesti paranemine — tahab võetud olla Friedrich-Freksa humoristlikust romaanist „P h o s p h o r“ (München, 1912). Ka teenijasse armumine — väga oluline motiiv —, teda kosida tahtmine, lõp-

peks muutuse kogu meeleolu ja satiir kodanlise seltskonna vastu on samad. Sarnasused mõlema raamatu sisulaadis küünevad ühiseni Freudi kasutamiseni, ja mis veel tähtsam: Freksal näiteks tegelase Jordis'e aforismide stiil on väga lähedane Raudsepa teravmeelitsuse laadile üldse, nii mõttelt kui vormilt. Siin tuleb oletada — peale hingedesuguluse! — ühe autori mõju teisele; vist küll münchenlase oma Raudsepale!

Lisaks huvitavaid pisiasju. Kuigi põrutus Freksa doktor Phosphor'il juhtub kukkumisest palkonilt ja kogemata põrutusest — operatsiooni asemel — haige ka terveneb, siis ometi: samuti kui Suurkukk lööb Noorkikast pildi riputamisel, nii siingi kukkumise toob väätkasvu riputamine palkonil. Juuresoleval illustratsioonil on näha doktori käes haamergi. Raudsepal on tekkinud selle haamrimotiivi ristsugutis mikumärdiliku äkkviha-löögiga, tegelikust eesti politikaelust karikeeritud tausta ees. Eriti sobiv aga on olnud põrunud Phosphorit veidi ümber kohandada oma pseudo-freudliku elutarkuse, uuele lahtise sidumatus propageerijaks.

H. Paukson.

Friedebert Tuglas: **Toompea vanglas.** Mälestisi 1905. ja 1906. aastast. Noor-Eesti Kirjastus Tartus 1930. 79 lk. Hind 1 kr. 40 s.

See eriliste pretensioonideta mälestistekirjeldus täiendab mittemeti pisut varemini Tuglase sulest ilmunud esseed Karl Rumor-Asti üle. Ajajärku, mida kirjeldati mainitud essees enam ülevaatalikult ja teise, üldsündmustikuga ning ajaloolise taustaga — tagantjärele vaadates — rohkem seotud isiku kaudu, näeme siin kirjeldatavat hiljemini muile radadele siirdunud nooruki väheste, kuid mõjusate kogemuste põhjal. Kuigi Tuglas pole õieti iial olnud politikamees, sattus ta „punastel aastail“ peaaegu kogemata Toompea vanglasse poliitilise süü pärast. Pilt, mis ta meile nüüd — kaksikümmend viis aastat hiljemini — joonistab oma vangistuspäevadest, vanglaelust ja kaastelastest ning kaaskannatajaist vanglas, omab tähtsust üht teatavat ajajärku valgustada aitava dokumendina, autori enda eluloo üht osa iseloomustava episoodina ja muidugi ka omapärase peatükina autori üldtoodangus. Viimases mõttes ei ütle „Toompea vanglas“ palju uut, ei lisa erilisi väärtusi senini olemasolevate juurde ega ilmuta senitundmatuid sugemeid juba kindlailmeliseks kujunenud autori võimetes ega laadis; kuid võikski seda see väike katke, see lihtne mälestistekirjeldus! Mis puutub „Toompea vanglasse“ kui Tuglase eluloolisi andmeid illustreerivasse peatükki, siis sellelt seisukohalt hinnaku seda tulevased Tuglase biograafid. Praegusele tavalisele lugejale on „Toompea vanglas“ huvitav peamiselt ajajärku kujutava peatükina meie üpris vaeses selleainelises kirjanduses. Kuigi see peatükk ei paku sisult midagi üllatavalt uudset, on see üksikasjus ometi paeluv, peites täiendavaid valguslaike olustikule, ajaloolisele taustale ja valitsevaile mõjuvõimudele, teiselt poolt aga pakkudes üksikasju, mis isiklikkude kogemuste põhjal kirjeldatuina on paratamatult värsked ja omapärased.

„Toompea vanglas“ peaks huvitama igäüht, kellele ükskõikne pole me lähem minevik ja isikud, kel on olnud teeneid me omariikluse rajamistöös.

M. Sillaots.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1931.

ILMUS KESKKOOLINOORTE ALBUM

TORMIRETK

Sisuks tähelepanuväärt artikleid nii noortelt kui ka noortesõbralikelt vanureilt, kirjanduslikke arvustisi ja luuletisi.

Saadaval kõigis paremais raamatukaupluses ja ajakirjanduse müügikohtades.

Hind
25 senti.

Hind
25 senti.

Helme-Tõrva Sõnumed

Erapooletu informatsiooni leht. Ilmub
Tõrvas igal kolmapäeval.

Tellimishind kuus Kr. 0.20.
Soodus leht kuulutamiseks
ärimeestele ja töösturitele,
sest ilmub meie kodumaa
jõukamas nurgas.

Iga metsamees
ja jahisõber peab

EESTI METS'A

telliija olema!

Ainuke metsanduslik ja jahikuukiri Eestis.

Käsitleb metsanduslikke
päevasündmusi, uuringuid,
metsaturu seisukorda, kutse-
tegevust jne.

Jahinduse-osakond

jahimeeste eneste toime-
tusel.

Looduskaitse.

Piltidega ilustatud, heal pa-
beril, mitmekesine, värske.

Tellimishind:

1 aastaks — Kr. 4.—, 1/2 a.
— Kr. 2.—, 1/4 a. — Kr. 1.—

Toimetuse aadress:

TALLINNA, postkast 97.

Tellida võib igast postkontorist.